

TWEEDE HOOFDSTUK

DE MATERIELE UITBOUW VAN HET KARTUIZERKLOOSTER TE SCHEUT.

§1. Vestiging en groei van het domein en de inkomsten.

- a. De fundatiegoederen van de Zakbroeders: hun verspreiding.
- b. Nieuwe aanwerving van goederen en de monachale prebenden.
- c. De hofsteden.
- d. Inkomsten en dagelijkse uitgaven.
- e. Belastingen.

§2. Kloosterbouw te Scheut.

- a. Het terrein.
- b. De voorlopige gebouwen: uitbreiding van de kapel - lemen hutten.
- c. Het nieuwe kloostercomplex.
 1. De grote pand: cellenbouw.
 2. Het kleine *claustrum* : gemeenschappelijke gebouwen, de Kerk.

§3. Het meubilair.

De kloosteradministratie te Scheut maakte een onderscheid tussen de inkomsten en uitgaven, die de dagelijkse levensnoodzakelijkheid aanbelangden *-de substantialibus-*, en het toe-vallige inkomen, waarvan de gelden buitengewone uitgaven moesten dekken: de *accidentalibus*.

De *substantialia* werden verzekerd door de fundatiegoederen: domeinen en renten die in de loop der jaren vermeerderden door schenking of aankoop waartoe oorspronkelijk slechts de goederen van de Zakbroeders behoorden. Zij konden voorzien in de behoeften van zeven monniken. Het evenwicht tussen het groeiend aantal kloosterlingen en het inkomen van het klooster werd hoofdzakelijk hersteld door giften tot onderhoud van monniken, en aldus in zekere mate een monachale prebende uitmaakten.

Het verwerven en organiseren van enkele landbouwbedrijven was een poging om de wankel economische basis van het konvent te verbeteren, maar bij elke heffing van belasting, amortizatierechten of oorlogstaksen, kwam de weinig schitterende financiële toestand aan het licht.

De kloosterbouw daarentegen werd gedekt door de *accidentalibus*. De giften ontbraken nimmer. Nochtans zou de voltooiing van de kerk meer dan 125 jaren in beslag nemen. De kloosterkerk kon slechts afgewerkt worden dank zij de steun van Karel V.

Zo mogelijk, was het aanschaffen van het meubilair nog meer aan het toeval overgelaten. Onder de kunstwerken, waarover ten slotte zeer weinig gegevens bestaan, waren de brand-glasramen wel de meest opgemerkte verwezenlijking in het klooster.

§1. De vestiging van het domein en de inkomsten.

~~Het is traditioneel in de kloostereconomie dat een gezonde materiele orde steunt op de evenredigheid tussen het inkomen en de noden van een bepaald aantal personen. Deze stelregel was door Guigo, de vijfde prior van de Grande Chartreuse had in zijn *Consueudines* een *numerus clausus* vastgesteld, zowel om de armoede te bewaren als om de buitengewone zorg voor het materiele en uithuizigheid te voorkomen stelde hij een *numerus clausus* vast : een bepaald aantal monniken dat bestaan kon met de opbrengst van het domein. De waarde van dit evenwicht was gegrond op de arbeid¹.~~

p. 131.

Arbeid stond gelijk met een verzekerd inkomen, terwijl men niet steunen mocht op giften. Ook de aanstelling van de kloostergemeente was op dit principe gesteund. Daar de eenzaamheid van de monnik-kluizenaar niet door zware arbeid mocht gestoord worden, voorzag men leke-broeders, die talrijker waren dan de koormonniken². Op dit punt had in de latere middeleeuwen een waardeverschuiving plaats. De eigen arbeid geeft niet meer de doorslag in het economische leven van het klooster. In de eerste kartuizergebruiken bv. merkten men dat de scriptorium-arbeid lonend is en de monniken die voortdurend beoefenen; later worden de inkomsten van de arbeid der kloosterlingen naar de *accidentalia* verschoven³. Het aantal broeders en donaten verliest zijn vroegere belang⁴.

a. De Fundatiegoederen van de Zakbroeders.

De fundatiegoederen, door de stad Brussel aan de stichting geschonken vormden de basis van de economische ontwikkeling. Zowel het patrimonium van de vroegere Zakbroeders als de schaarse gronden en renten van de O.L.Vrouwkapel hoorden daarbij.

Omwille van het eremitisch karakter der stichting kan men aan de vroegere goederen van de Zakbroeders minder aandacht besteden, dan aan de gronden die men te Scheut zelf gekregen had.

p. 132.

In de oudste gewoonten was immers vastgelegd dat de uitbreiding van de bezittingen buiten de *termini* van de eenzaamheid verboden was⁵. Deze regel had ook kracht van wet in de latere sta-tuten⁶ en strookte minder met de verspreide gronden van de Zakbroeders⁷. Rond het

¹ A. DE MEYER- J.M. DE SMET, *Guigo's « Consuetudines »*... , 38-51.

² GUIGO, *Consuetudines*. , LXXVII : « *Numerus habitatorum huius eremi, monachorum quidem tredecim est... Laicorum autem numerus, quos conversos vocamus sexdecim statutus est...* ». [PL. , CLIII, 751-754].

³ Cfr. *infra* blz.

⁴ Het aantal konversen te Scheut zal nimmer de vier overschrijden.

⁵ GUIGO, *Consuetudines* , c . XLI: « *...loei huius habitatores, extra suae terminos Eremiti nihil omnino possideant, id est non agros, non vineas...* » [PL.,; CLIII, 719-20].

⁶ *Stat. ant.* , p. II, c ; herneemt de Cons. en beveelt dat men zich zou ontdoen van deze bezittingen. Cfr *Stat. Nov.*, p., II, c.

⁷ De fundatiegoederen bestonden uit verscheidene bezitsmogelijkheden. Door de overdracht van de goederen was het kartuizerkonvent grondheer geworden van 14 dagmand 38 roeden land te Brussel in de St.-Goedeleparochie, wat 3 ha. 28 a. 51 ca. vertegenwoordigt en eveneens van 10 hovingen met huizen in de parochiën van

kleine voorlopige klooster moest daarentegen een *eremus* opgebouwd worden, die ommuurd zou worden. De *termini possessionum* vormden een nog wijder cirkel⁸. Daarom verwisselden de monniken sommige fundatiegoederen of renten voor gronden die te Scheut gekregen waren [o.m. in 1461]⁹. Voor het overige echter volgde men op economisch terrein niet zozeer de ordestatuten dan wel de gebruiken van Brabant¹⁰. Men ging uit van het standpunt te doen wat het voordeligste was voor het klooster¹¹.

p. 133.

Als centrale bezitting van deze fundatiegoederen beschouwden de kartuizers van Scheut het oude klooster van de Zakbroeders naast de St.-Magdalenakapel. Het werd hun *hospitium* te Brussel, dat zij nimmer zullen afstaan tot 1555, toen het door de stad opgeëist werd mits vergoeding van 275 pond Brabants om er een straat door te trekken¹². Toen men in de XVde eeuw een bod deed in de naam van de hertog om het huis te kopen, weigerde men beslist. Het bood te groot voordeel voor de ganse Orde en zeker voor de Nederlandse provincie. Pieter vander Heyden, de stadspensionares, die men hierover raadpleegde, beklemtoonde dat deze woonst als het ware een getuigenis was van de overdracht der goederen van de Zakbroeders¹³.

De opbrengst van deze goederen moest voldoen voor het onderhoud van zeven monniken. De overige prebenden of dotatie konden gedeeltelijk aangekocht worden, gedeeltelijk verworven door schenkingen¹⁴.

p. 134

b. Nieuwe aanwerving van goederen en de monachale prebenden.

De aanwerving van gronden tijdens de eerste vijf jaren, tot 1461, bedroeg een 10 bunder, 2 dagwand en 44 roeden [8 ha. 60 a. 91 ca.]¹⁵. Op de eerste plaats had men ernaar

de Kapelle-kerk en de St.-Niklaaskerk. Op deze en andere bezittingen inde het klooster erfrenten, cijns en huurgeld. De overige fundatiegoederen waren gelegen onder de parochiën van Halle, St.-Pieters Leeuw, Dielbeke, Anderlecht, Mo-lenbeek, Jette, Laken, Schaarbeek, Sterrebeek, St-Pieters-Woluwe, Kampenhout, Huizingen en Wezembeek. Te Wezembeek kwam hen ook het personaat toe, waardoor aan het klooster de tienden van deze kerk ten deel viel. De helft moest aan de plaatselijke pastoor overgemaakt worden. ARA, *Kerk. arch.*, 11631: *liber cum crinibus*, waarin de goederen en inkomsten van de Zakbroeders opgetekend waren. Copie in ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.40-60, f.57: « Item de brueders van sinterclaes gastuys...hebben tpersonaet van Wesembeke den welken toe-horen allen die tienden ende voorvalle...maer de bruederen voirs deylen evengelyc den prochiaen in alderhande tienden... ».

⁸ De *termini possessionum* werden voor Scheut nooit aangeduid, hoewel hiervoor opdracht gegeven was, ARA, *Kerk. arch.*, 11594: « ...*cum priore Gandavi alius prior...assignatus est ei pro assignacione terminorum tam fratrum quam procuratorum quam possessionum.* »

⁹ Cfr. *infra*, blz.

¹⁰ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: wat de renten en dgl. betrof werd toegestaan te handelen « *secundum consuetudinem provinciae* ».

¹¹ *Ibid.*: voor alle verhandelingen van gronden, renten en hypotheken werd vrijheid gegeven « *ad amplius domum utilitatem* »...

¹² ARA, *Kerk. arch.*, 11935: « *Item recepimus anno LV ex venditione antiqui hospitii nostri iuxta sacellum beate Marie Magdalene a receptoribus oppidi Bruxellensis ut patet in manuali if LXXV lb.* »Cfr. DE WAL, II, 83.

¹³ ARA, *Kerk. arch.*, 11634.

¹⁴ Cfr. *supra*, blz.

¹⁵ ARA, *Kerk. arch.*, 11934, f.118-120: « *Bona acquisita per monasterium nostre Domine de gratia extra Bruxellam ordinis Carthusiensis...* »

gestreefd de nodige plaatsruimte te verwerven om het klooster te bouwen¹⁶. Ook de inkomsten van het klooster werden hierdoor uitgebreid.

Een belangrijke bezitsverhoging viel het klooster te beurt door de intrede van Hendrik van Heetvelde in 1459. Bij diens professie in 1460 werd Scheut grondheer van 4 bunder, 2 dagwand en 20 roeden [4 ha. 15 a. 78 ca.] en bezitter van 12 bunder 1 dagwand [11 ha. 19 a. 42 ca.] te Meise, te Laken van 4 bunder [3 ha. 24 a. 56 ca.]. Daarbuiten werden door dezelfde nog renten overgemaakt te Jette en St.-Anna Pede en cijnsen op huizen te Brussel, Oppem, Ossele en Brussegem¹⁷.

De geleidelijke aankoop van gronden in de nabijheid van Scheut op de Hoge Kouter onder Anderlecht en Molenbeek kon niet verhelpen dat prokurator Jan de Bruyne in 1470 moest vaststellen dat het konvent met 12 priestermonniken, 3 konversen, 2 donaten en 7 bestendige arbeiders en de armenzorg aan de kloosterpoort niet toekwam met zijn normaal inkomen. Vijftig pond Brabants moesten steeds aangevuld worden door giften¹⁸.

Daarnaast moest uitgezien worden naar de noodzakelijke monniksdotaties. Buiten enkelen, die kapitaal ter beschikking stelden met dat bepaald doel,

[De eerste gift van die aard was de overdracht van een vijver te Ossenhem op de parochie Molenbeek, door Maria vander Borch, in 1464¹⁹: hiermee verzekerde zij een rente van 24 rijns gulden jaarlijks²⁰. Hetzelfde jaar werd deze som verhoogd met een rente van 18 gulden, waarvoor de pastoor van Viaene, Andreas Goswini, het kapitaal ter beschikking stelde²¹.]

groeiden de monniksprebenden vooral aan met de bouw der cellen. De stichters hiervan, gaven meermaals ook de dotatie van de kluizen

[In 1478 doteerde Walter Hendriks de cel die hij liet bouwen²². Leonarda, secretaresse van hertogin Margareta, bepaalde bij testament een erfrente van 20 rijns gulden als monniksprebende,

p. 135.

waarvoor zij een kapitaal van 400 rg. ter beschikking stelde²³. De kapelaan van het begijnhof, Niklaas Ory, heeft al zijn invloed gebruikt om de kartuizers welstand te brengen. De grootmeesteres, die, zoals nog blijkt, het klooster zeer ten dienste

¹⁶ Cfr. *infra*, blz.

¹⁷ ARA, *Kerk. arch.*, 11571: *Chartarium Scheut*: nrs 403 tot 406: 20 en 23 Mei 1460. Copie ARA, *Kerk. arch.* 11589, f.74-79.

¹⁸ ARA, *Kerk. arch.*, 11933, f.124^V: «*Item de omnibus premissis bonis [de nieuw aangeworven goederen] et de bonis foundationis assignatis pro sustentatione septem fratres...pro presente...xii monachi sacerdotes, tres conversi, duo donati et vii mercenarii cum hospitibus non paucis preter eleemosinas que dantur ante portam. Pro quorum sustentatione cum mercede mercenariorum ultra omnia premissa, adhuc indigens 1 libro gr. br. et ultra quas dominus usque in presens supplevit per eleemosinas devotorum.*»

¹⁹ WENEN, *Nationalbibl.*, 12775, f.149^V: 3 mei.

²⁰ VOET-TOURNEUR, f.47^V: «*Item hoc anno emit Domicella Maria vander Borch pro dotatione inius cellae vivarium situm Tossenhem cum suis pertinentiis...pro quod dedit vi^fL remenses et deputabit pro una prebenda monachi xxiv renenses annue perpetue...*»

²¹ ID., *ibid.*: «*Item anno predicto circa medium Decembris D.Andreas Goeswini curatus dedit in eleemosynam ff^f XCH renenses...ut inde emeretur annue perpute xviii renenses...*». WENEN, *nationalbibl.*, f.145^V: 20 Maart.

²² VOET-TOURNEUR, f.53: «*Walterus Henrici...ordinavit hic fundare et dotare unam cellam.*»

²³ VOET-TOURNEUR, f.53.

stond, legateerde eveneens 400 rg., om een rente van 18 rg. aan te kopen²⁴. Een andere begijn, Katelijne vanden Bossche, gaf in 1480, eveneens op raad van kape-
laan Ory, een hof met huizingen, die buiten de lasten, nog 20 rg. opbracht tot
steun van een monnik²⁵. Andere stichters van monachale prebenden zijn Frans
Busleyden, bisschop van Besançon²⁶, Valentinus, « *cantor et tenorista* » van de
hertog [1501]²⁷, Jacob de Croy [1511]²⁸, en Egidius Daveluy, hofmeester van de
keizer, in 1526²⁹.

p. 137.

Naast deze erfgoederen, geschonken tot onderhoud van de monniken, werden de in-
komsten nog vergroot door erf- en lijfrenten, die de intredende postulanten meebrachten. De
testamenten, die werkelijk waardevolle renten overmaakten aan het klooster zijn
hoofdzakelijk op het einde van de XVde en het begin van de XVIde eeuw te zoeken. Dit
bezorgde de volgen-de lijst:

Adolf Coutereau	1492	50 rg. erfcijns te Kobbegem ³⁰ .
Petrus Eeckaert	1492	c.40 rg. ³¹ .
Hendr. Hinckaert	1492	c.60 rg. ³² .
Petr. Zicherain	1499	30 rg. erfrente ³³
Hub. van Loon	1499	26 rg. lijfrente ³⁴ .
Gabriel Ofhuys	1502	24 rg. lijfrente ³⁵ .

Nog andere lijfrenten, cijnsen en erfrenten behoorden tot het jaarlijkse inkomen. Zij waren
nochtans merkelijk kleiner.

p. 138.

²⁴ VOET-TOURNEUR, f.53^V: « *Item eodem anno D. Margareta de Berchem...deliberavit hic donare unam prebendam annue de xviii renenses pro sustentatione unius monachi instinctu et informatione magistri Nicolai Orij capellani Beginagii Bruxellensis ubi dicta domicella fuit magistra magna...* » .

²⁵ ID., f.54^V: « *Item eodem anno domicella Katharina vanden Bossche begutta Bruxellensis dedit in ele-emosinam pro sustentatione unius monachi hortum unum cum tribus domibus superstantibus...que esti mavit ultra onera ad xx renenses...* ». WENEN, *Nationalbibl.* , 12775, f.140, 13 Jan.

²⁶ ID., f.72, 1490: « *Circa istus tempus dedit R. Dns D. Franciscus archiepiscopus Bisuntinensis pro fundatione et dotatione unius celle...vi^f florenos communes...* » .

²⁷ ID., f.75: « *...venerabilis D. Valentinus...proposuit hic fundare et dotare unam cellam...* » .

²⁸ ID., f.82^V: « *Item anno domini xv^fxi venit apud nos...Jacobus de Croy episcopus et dux Cameracen sis qui ordinavit hic unam cellam fieri et dotare...pro qua datatione diversis vicibus simul dedit mille renenses...* » .

²⁹ ID. f.90: « *Anno xv^fxxvi nobilis Dns Egidius Daveluy magister curi Imperatoris ordinavit hic fieri unam cellam et eandem dotare...* » . WENEN, *Nationalbibl.* , 12775, f.146^V: 29 Maart.

³⁰ VOET-TOURNEUR, f.72^V: « *...reservavit sibi ad utilitatem domus nostre I renenses hereditarii census supra unum dominium dictum te Cobbegem* » .

³¹ ID., f.72^V: « *Item frater Petrus Eeckaert reliquit domui...circa 40 renenses annue* » . ARA, *Kerk. arch.* ,11670: testament 4 februari 1491 [1492 n.s.] op goederen « als op my verstorven syn soe van wilen mynder moeder soe oeck van wilen Pieter Wichmann mynen oom... » .

³² VOET-TOURNEUR, f.72^V: « *...dedit domui tam in bonis hereditariis quam in redditibus pecuniariis circa 60 florenos renenses annue* » . Cfr. ARA., *Kerk. arch.* ,11672, 6 Juni 1492, *passim*

³³ ARA., *Kerk. arch.* ,11674: « *...dat voirs. goidshuys...behouden sal eeuwelick ende erfelie vore syn onderhouden dertich Rijns...* » .

³⁴ *Ibid.* , 11675: vanaf 1500 « *volo quod eadem vitalis pensio...donec vixero monasterio Cartusiensi...Scheute...persolvatur* » .

³⁵ VOET-TOURNEUR, f.74^V: « *...domui in vitali pensione reliquit xxxiii renenses...* » .

c. De hofsteden.

De testamenten van intredende monniken zijn niet alleen belangrijk onder oogpunt van het geldelijk inkomen. Het testament van Hendrik Hinckaert was tevens de inzet van een opbloei van het landbouwbedrijf, dat het klooster te Scheut wel enige glorie zou schenken.

Wanneer de novice Hinckaert de goederen van Alsingen onder de heerlijkheid van Gaas-beke, overmaakte aan het konvent³⁶, dan is hiermee de kern geschapen van een hofstede, die door de vitaliteit van prior Tsergoossens en procurator Jan de Grootte uitgebouwd werd en tot een opbrengst van 42 mud en 3 suster graan opgedreven werd³⁷. Volgens een XVIIIde eeuwse opmeting was het hof 14 ha. 65 a. 74 ca. groot³⁸. Het woonhuis en de stallingen, die in 1512 opgetrokken werden, vonden de algemene waardering en hadden huns gelijke niet in het land van Gaesbeke³⁹.

De hofstede van Alsingen was slechts een begin. In 1499 werd te St.-Anna Pede een tweede hof aangekocht van Jan Sucket, raadsheer van de hertog en Martina de Ruet, natuurlijke dochter van Paul

p. 139.

de Ruet, of *de Rota*⁴⁰. Tot afbetaling van dit domein werden renten verkocht, die Hendrik Hinckaert gelegateerd had⁴¹. De oorspronkelijke uitgestrektheid was een erf van 11 dagwand of 2 ha. 23 a. 14 ca., waarop het woonhuis, stallingen, vijvers, boomgaard en weide gelegen waren. Dit werd aangevuld met bijna 13 ha. landerijen.

Een andere hofstede was in 1495 gekocht te St.-Peters Leeuw, Beisberge⁴². Deze had in 1516, het jaar van prior Matthias' overlijden, een opbrengst van 24 mud rogge, 6 mud haver, 2 suster peulvruchten, 1 suster raapzaad, 20 pond boter en 6 *saluyten*⁴³. Toen in 1506 het eigen-domsrecht van dit hof betwist werd, zouden grote sommen gestort worden boven de koopprijs, liever dan de uitbating te verliezen⁴⁴.

³⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11674: «*Ordino... certa bona hereditaria videlicet terras, prata, etc.... quæ bona sita sunt sub dominio et patria de Gaesbeke in loco vulgariter dicto talsingen in parochia Sancti Martini van Lennecke et communiter consueverunt annue XII modios siligines et novem renenses*» . Cfr. PAUL LINDEMANS, *De Pachthoven van Sint-Martens-Lennik*, in *Eigen Schoon en de Brabander*, xxxvi, 1953, 118-121.

³⁷ VOET-TOURNEUR, f.72^v: «*... sed prior Matthias emendavit dictam curtim et a diversis emit terras... ita ut iam valeat annue XLIII modios et III sist. siliginis.*» .

³⁸ ARA, *Kaarten en plannen*, 2014, kaart 1.

³⁹ VOET-TOURNEUR, f.83: «*Item anno xv^e xii fecit prior Matthias fieri apud Halsingen novum et magnum horeum, dictum aliqui quod simile non est in territorio de Gaesbeke... et perantea ibidem fecit fieri domum habitationis cum stabulis ac multis aliis structuris, stabulum pro equis nostris ita quod nunc est pulera curtis...*» .

⁴⁰ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.228^v-234: Acten van 10 en 30 Juni 1497.

⁴¹ VOET-TOURNEUR, f.74: «*Pro solutione dicte curtis fuerunt assignati ipsi magistro Joanni Sucket in defalcationem principalis summe xxvi renenses supra oppidum qui domui erant per fratrem Henricum Hinckaert monachum...*» .

⁴² ID., f.77^v: «*Nota quod anno XCV erat empta curtis una te Beysberge erga dominum de Gaesbeke in parochia de Leeuwe ut puta nemora, prata terre arabiles...*» .

⁴³ ID., f.87^v: «*Item acquisivit et emit curtim te Beysberge erga dominum de Gaesbeke que videlicet annue absque ulla reparatione domorum xxiiii modios siliginis vi modios avene cum sextario pisarum, unum sextarium fabarum, et sextarium seminis raparum, xx lb butiri et in pecuniis sex salucia.*» .

⁴⁴ ID., f.77^v: «*Nos videntes quod pretacta bona quiete et sine strepitu possidere nullatenus possemus volentes vitare processum cum domino de Gaesbeke, sequentes consilium peritorum cupientes manere in possessione nostra porius eligimus augere summam primo per nos pro predictis bonis datam quam privari dictis bonis. Hinc est quod preter summam datam dedi adhuc II^{re} renenses anno prescripto CV^e VI.*» .

Een vierde boerderij bouwde prior Matthias te Anderlecht in 1508. Zij werd verhuurd, wat jaarlijks een waarde van 26 rg. vertegenwoordigde⁴⁵.

p. 140.

Ten slotte kwam bij testament van de donaat Jan Everaert in hetzelfde jaar het hof van Itterbroek aan Scheut. Deze hofstede was in 1449 aangekocht door Willem de Mesmaker⁴⁶, die haar overgedragen had op Clara Molenpas, weduwe van Everaert en moeder van Jan⁴⁷. Het oorspronkelijk bedrijf, waarvan de grootte niet bekend is, werd door Clara Molenpas aangevuld met 10 dagwand land⁴⁸. Ook dit hof onderging in de handen van prior Matthias een verfraaiing: vooral de paardestal trok de aandacht⁴⁹.

In hetzelfde streven om de landeigendom meer productief te maken moet men de omvorming zien van de moerassige weiden nabij de Zwarte bossen, in uitgestrekte vijvers. Deze weiden, die Grondeloese geheten, werden op verschillende tijden aangekocht van Filips de Pape [1462, 1471]⁵⁰. Daar men op deze beemd zelfs niet hooien kon, groef men vijvers, die een oppervlakte van 2 bunder, 2 dagwand hadden [2 ha. 2 a. 85 ca.]. De jaarlijkse opbrengst bedroeg buiten de gewone vis een 800 karpers⁵¹.

p. 141.

Deze vijvers en de naastliggende bossen zijn slechts een deel van de landeigendom, die de kartuizers rond het klooster zelf verworven hebben. Zij behielden dit bezit door de eeuwen. Wanneer de godsdienstomwenteling de ondergang meebracht van het kloostergebouw, werd dit domein hun grootste landbouwuitbating: de hofstede van Scheut. Opmetingen uit de XVIIIde eeuw kunnen bij benadering de oppervlakte doen vermoeden: 69 bunder 3 dagwand 96 roeden of 56 ha. 79 a. 8 ca.⁵².

d. Inkomsten en dagelijkse uitgaven.

Het geheel van dit domein, erfrenten en cinsen bracht een vast inkomen mee, dat op de meest verscheiden manier betaald werd. Een rentmeester inde de opbrengsten, die het klooster toekwamen. Eén is ons bekend: Nikolaas Cupere, of Buys, die in verschillende aankopen als bemiddelaar voor het klooster optrad⁵³. Vanaf het begin nam hij de administratie waar, tot hij op 11 October 1489 tijdens een grote sterfte⁵⁴ te Brussel overleed⁵⁵.

⁴⁵ ID., f.87: «*Item fecit fieri in Anderlaco puleram curtum cum duobu horreis et stabulis... In pecuniis... dat annue colonus xxvi renenses.*» . Cfr. ID., f.79^{f-v}.

⁴⁶ ARA, Kerk. arch. , 11569, *Chartarium* , nrs 293 tot 295: 27 en 28 Juni 1449.

⁴⁷ VOET-TOURNEUR, f.80: «*Item ex parte ipsius habemus curtum te Ytterbroeck que quidem curtis devenit ad domicellam Claram Molenpas ex legatione et donatione Wilhelmi Mesmakers...*» .

⁴⁸ ID., *Ibid.* : «*Item eadem domicella Clara emit denariis suis x jornalialia terre que applicata sunt et veniunt in eadem curti...*» .

⁴⁹ ID., f.84^v: «*In qua quidem curti anno xv^fxvi fecit fieri pulcherimum stabulum equorum in introitu curtis...*» .

⁵⁰ ARA, Kerk. arch. , 11572, *Chartarium* , nr 430, 14 Mei 1462: 1 dagwand 50 roeden van de Gronde-loese . ARA, Kerk. arch. , 11589, f.120^v , : 14 Juni 1471: de helft van de Zwarte Bossen en de beemd de Grondeloze .

⁵¹ VOET-TOURNEUR, f.76: «*Item eodem anno [1503] fecit prior Mattuias cum suo proœcuratore f. Joanne de Groote opus laudabile et profieuum se vivarium et nuncupatum vulgariter den swerten vivere prope silvam ibidem sic nominatam quantitatis x jornalium. Perantea idem vivarium erat quedam pascus parum utilitatis.*» .

⁵² ARA, *Kaarten en plannen* , 2014, kaart nr 8.

⁵³ Vanaf 1457 werden verschillende landerijen door «*Claes Cupere geseyt Buys* » gekocht. Zij werden in 1462 aan Jan de Bruyne overgemaakt: ARA, Kerk. arch. ,11572, *Chartarium* , nr 432: 21 Juni 1462.

⁵⁴ VOET-TOURNEUR, f.70: «*Item hoc anno fuit in oppido Bruxellensi maxima pestilentia...*» .

Volgens de berekeningen van het grootboek inde men in geld, de erfcijns, huur en lijfrenten. Daarnaast had men opbrengsten in graan, gevogelte, hout, stro, wat ook voortkwam van renten, maar tevens van de directe opbrengst van de akkerbouw.

p. 142.

Hiervan is een deel bestemd voor het dagelijks gebruik: de granen worden, voor zover noodzakelijk, verwerkt in de bakkerij en de brouwerij, terwijl het resterende zo mogelijk te gelde gemaakt wordt.

De vissen uit de vijvers dienen voor de voedselvoorziening van de monniken en om de teelt voort te zetten; hooi voor de paarden en de wol van de schapen voor de kleding van het convent⁵⁶.

De dagelijksse nooddrift en uitgaven bestonden volgens de rekenboeken in lasten, waar-mede de eigendommen bezwaard waren. Daarnaast moest voedsel en drank aangeschaft worden, vooral wat men zelf niet voortbracht als wijn, boter, olie, gedroogde vis, eieren, specerijen of minder gewone lekkernijen *pitantiae et gratiae*. Naast het voedsel voorzag men zich in kle-ding en schoeisel, moest men de arbeiders betalen en de grondstoffen voor de landbouw aan-schaffen: zaaigraan en meststoffen zowel als werktuigen⁵⁷.

p. 143.

De opmerking van procurator Jan de Bruyne rond 1470 dat men jaarlijks een 50 pond deficiet kende, wordt bevestigd door een vergelijkende lijst van inkomsten en uit-gaven over de verschillende jaren zoals zij globaal in het grootboek aangetekend staan⁵⁸. De grote

⁵⁵ ID., f.69^v: «*Item xia Octobris obiit magnus amicus et servitor noster Nicolaus Buys, qui sequenti die hoc est xia eiusdem mensis fuit hic sepultus in nostro cæmiterio.*».

⁵⁶ ARA, Kerk. arch. , 11934, a.1470: «*Carpe et alia in vivariis habita sunt pro coquina et vivariis cibandis, fenum pro equis et ovibus, pannus de lana tam nostra quam empta pro vestitu fratrum.*».

⁵⁷ *Ibib.* , *Recepta domus quoad statum substantialem* :

Primo de resta anni precedentis.

Item de censu et locationibus.

Item de bladis venditis.

De volucris.

De ovibus, lana, furfura...

De parvis eleemosinis.

Exposita...quoad statum substantialem:

Primo de censu hereditario in pecuniis, vitalibus pensionibus...

Item pro vino, butiro, oleo, siccis piscibus ac aliis magnis provisionibus...

Item pro ovis.

Item pro pitenciis et gratiis.

Item de hiis quæ spectant ad agriculturam.

Item pro mercede operariorum.

Item de speciebus.

Item pro panno, pellibus, ciliciis.

Item pro calciis et aliis utensilibus fratrum.

Item de reysis.

⁵⁸ Volgt een vergelijkende lijst van inkomsten en uitgaven, zowel voor de *substantialia* als voor de *accidentalialia*. Geëxcerpteerd uit ARA, Kerk. arch. , 11934-11935.

Jaar	inkomsten: subst. accid.	uitgaven	verschil
1464-65	57 lb 8 s 7 d 18 m.	74 lb 13 d 16 m	
	100 lb 12 d	81 lb 15 d 2 lb	16 d 14 m over

verliespost is niet de buitengewone inspanning om de kloostergebouwen op te trekken. Deze rekening, die onder de *accidentalia* gerangschikt is, stond veel meer in evenwicht dan de dagelijkse balans van de *substantialia*.

p. 144.

e. Belastingen.

Wanneer op geregelde tijden de vorsten amortizatiegelden opeisen voor de laatst verworven bezittingen, dan is het niet verwonderlijk dat dit voor Scheut een uitzonderlijke last is, die men trachtte te verminderen.

Het amortizatiebevel van Karel de Stoute in 1474 kort na de aanstelling van prior Voet belastte het convent met 300 Rg. Ten slotte verkreeg men een vermindering, die de som op 198 rg. bracht⁵⁹. Een tweede maal in 1515 werd het klooster getroffen met dergelijke

1465-66	57 lb 15 s 8 d 13 m	75 lb 8 s 9 d 1 m		
	84 lb 2 d 8 m	95 lb 4 s 8 m	28 lb 15 d 10 m	deficit
1466-67	61 lb 15 s 1 d 2 m	100 lb 23 d 14 m		
	121 lb 6 s 5 d 8 m	99 lb 7 s 2 m	16 lb 11 s 5 d 8 m	deficit
1467-68	75 lb 11 s 9 d 10 m	116 lb 6 s 9 d 13 m		
	100 lb 2 s 11 d	71 lb 7 s 7 d 14 m	11 lb 19 s 8 d 5 m	deficit
1468-69	70 lb 15 d 20 m	104 lb 9 d 7 m		
	134 lb 12 s 5 d 6 m	109 lb 18 s 6 d 20 m	9 lb 5 s 6 d 20 m	deficit
1469-70	78 lb 3 d 1 m	107 lb 1 d		
	135 lb 18 s 11 d 6 m	148 lb 12 s 5 d 9 m	41 lb 13 s 2 d 14 m	deficit
1485-86	126 lb 10 s 7 d 13 m	161 lb 7 s 2 d 7 m		
	357 lb 4 d 18 m	371 lb 6 s 3 d 6 m	34 lb 16 s 6 d 17 m	deficit
1489-90	144 lb 14 s 8 d 5 m	262 lb 17 s 14 m		
	75 lb 12 s 1 d	81 lb 2 s 3 m	68 lb 18 s 6 d	deficit
1500	180 lb 11 s 2 d 18 m	270 lb 6 s 4 d 6 m		
	202 lb 5 s 3 d	157 lb 2 s 2 d 9 m	130 lb 13 s 21 m	deficit
1510	178 lb 14 s 9 d 6 m	240 lb 17 s 4 d 9 m		
	195 lb 14 s	149 lb 8 s 6 d 18 m	44 lb 2 s 5 d 15 m	deficit
1513 : noodjaar	180 lb 9 s 7 d	295 lb 16 s 2 d		
	171 lb 18 d	154 lb 10 s 8 d	94 lb 15 s 9 d	deficit
1550	545 lb 2 s 6 d 9 m	539 lb 10 s 2 d		
	163 lb 6 s 18 m	152 lb 14 s 3 d	10 lb 11 s 9 d 6 m	over

* lb = pond [Brabants]; s = schelling; d = denier; m = milt.

⁵⁹ VOET-TOURNEUR, f.50^v-51: «*Eodem anno statim post electionem prioris Marcellii venit ad domum istam quidam missarius ex parte principis et dominorum eius de Finantia ad exequendum bona nostra pro habenda mortificationem omnium bonorum nostrorum citra LC annos acquisitorum de quibus petebant bene III^c vel III^c renenses. Sed post multos labores, fatigationes... domini de Finantia Principis tunc Meehlinie residentes habuerunt seu retinuerunt de pecunia nobis debita a principe CLXXXVIII renenses...*». Cfr. R. KOERPERICH, *Les lois sur la main-morte dans les Pays-Bas catholiques*, 43-46.

belasting, die opliep tot 1039 Rg.⁶⁰. Spijts de stappen die men aanwendde, viel er niet aan te ontkomen. In 1518 werd een eerste schijf gestort van 600 Rg.⁶¹.

Ten slotte in 1533, verkreeg Karel V van Paus Clemens een belasting op het kapittel van de ganse clerus. Toen was het aandeel van het convent 704 Rg.⁶². Het verzoek dat men tot de belastingontvangers richtte, was helemaal niet geforceerd: het klooster kwam nauwelijks toe in het onderhoud van zijn gemeenschap⁶³.

p. 145.

Vergeleken bij deze commer is de tegenslag van 1513, toen een zware hagelslag bijna de ganse oogst vernielde, niet zo zwaar⁶⁴.

De inkomsten en uitgaven de *accidentalibus* zijn van een andere aard dan de voorgaande.

Op de eerste plaats rekende men hierbij: was en andere offergaven, die in het bedevaartsoord werden aangeboden. Daarnaast waren er de giften, die met een bepaald oogmerk of zonder meer ter beschikking waren gesteld. Ten slotte de inkomsten van de arbeid der mon-niken en in sommige perioden de verkoop van steen, witsteen en baksteen⁶⁵.

p. 146.

Deze inkomsten moesten de uitgaven bestrijden van de kloosterbouw, met alles wat daarmee verbonden was: materiaal, vervoer en loon. Die post bleef een constante in de rekenboeken van Scheut. Daarnaast stonden de uitgaven voor het *scriptorium*, voor de kerkbenodig-heden en aalmoezen, ten slotte de herstellingen aan de verschillende erven⁶⁶.

⁶⁰ VOET-TOURNEUR, f.86^v: « *Item anno xv^f xv fuimus multum vexati ex parte principis non solum nos sed etiam totam patriam occasione amortizatione bonorum nostrorum... fuimus taxati ad mille xxxix renenses...* » .

⁶¹ ID., *ibid.* : « *Tandem ex quo nullum habuimus aliud consilium aut refugium et omni die eramus in periculo ut facerent executionem supra nos sic compulsi fuimus dare et sovere vi^f renenses... Qui fuit inventor istarum rerum reddat illi Deus secundum demeritum suum.* » .

⁶² ID., f. : « *Nunc tenebamur obligati ad vii^f iii renenses...* » .

⁶³ DE WAL, II, 39^v: Uit het verzoekschrift: « ...à cause de la grande charge qu'ils ont de l'alimentation et entretement de leurs religieux, maison et des hospitez... à laquelle cause ils se tiennent chacun an à l'arrière plus de deux cens florens, tellement que souvent leur convient faire emprunte pour subvenir à leurs necessitez. »

⁶⁴ ARA, *Kerk. arch.* , 11935, a.1513: « *Nota quod anno domini xv^f xii in die venerabilis sacramenti fuit maxima tempestas in ista patria in tantum quod omnis blada et fructus terre totaliter fere perierunt et sic non potuimus recipere maiorem summam in bladis quam suprascriptam est et coloni omnes in tantum perierunt propter eandem tempestatem et grandinem ita quod multi paupertate defecerunt...* »

⁶⁵ ARA, *Kerk. arch.* , 11934, a.1470

Recepta quad statum accidentalem.

Primo de restis receptis.

Item de apportu cera et signis que libere manent pro domo.

Summa omnium receptorum de donatis ad certos usus ac etiam ad placitum prioris.

Summa de operibus fratrum et lapidibus albis.

⁶⁶ ARA, *Kerk. arch.* , 11934 a.1470.

Exposita quo statum accidentalem:

Primo summa qua anno precedente exposita excudebat recepta.

Summa de albis lapidibus emptis et eorum preparatione.

Summa de operariis et vecturis et rebus ferreis.

Summa de pertinentibus ad libros, ad ecclesiam et eleemosinis pauperum.

...

Summa de expositis pertinentibus ad hereditates.

Maar spreken over deze giften is de geschiedenis opmaken van de kloosterbouw en trachten bijeen te brengen wat in de loop van de eeuwen aan het convent gegeven werd in kostbaarheden.

§2. De kloosterbouw te Scheut.

De ontwikkeling van een kartuizerklooster wordt gemeten naar de geleidelijke voltooiing van zijn kluizencomplex. De kronieken, die allen min of meer hiervan een spiegel zijn, worden dan ook terecht meermaals *Liber Foundationes* geheten. ~~Zij verhalen de fundatie, bouw en dotatie van de cellen. Dit is geval met het Luikse *Obituarium Chronicon*⁶⁷. De kroniek van prior Voet te Scheut wordt eveneens zo genoemd⁶⁸.~~ De meest karakteristieke vertegenwoor-

p. 147.

diger van een dergelijke geschiedschrijving is wel Jan Vekestijl, die de stichtingsperiode van de Leuvense kartuis beschrijft en onderverdeelt volgens de bouw van de cellen⁶⁹.

De uiterlijke geschiedenis van het klooster te Scheut is beheerst geweest door de materiële uitbouw, die hoofdzakelijk voortduurt tot 1531, toen de kerk gekonsacreerd werd⁷⁰. De werken waren voor goed beëindigd in 1577, toen het jaar daarop het ganse klooster, op enkele gebouwen na, verwoest werd⁷¹.

Er is geen afbeelding bekend van het gebouw dat in de godsdienstwoelingen te loor ging, behalve de zeer manke tekening op een plan van het hof van Scheut, uit de XVIIIde eeuw⁷².

Minder visuele gegevens zullen dus moeten volstaan. Zij zijn verspreid in de kroniek en de rekeningboeken. Deze laatste zijn echter voor de beginperiode zeer onvolledig. Bovendien is vanaf 1470 slechts het grootboek bewaard en blijven de inlichtingen beperkt tot een zeer schematisch overzicht van inkomsten en uitgaven. Daar wordt onder hoofding *Summa expositorum quoad accidentalia*, de uitgave

p. 148.

de structuris medegedeeld zonder nadere specificatie.

In de bouw van een kartuizerklooster wordt rekening gehouden met een algemene schikking van de gebouwen. Men kan deze herkennen in het plan van de Leuvense kartuis⁷³, uit de overblijfsels van de Keulse kartuizrij⁷⁴ en op oude tekeningen, onder meer van het

⁶⁷ LUIK, Staatsarchief, fonds *Kartuizers*, nr 6.

⁶⁸ De kroniek van Voet werd door de Wal *Liber Foundationis* genoemd. Om verwarring te vermijden met het stichtingsverhaal van Dullaert vermeden wij deze naam. Cfr. DE WAL, I, 29.

⁶⁹ E. REUSENS, *Chronique de la Chartreuse de Louvain depuis sa fondation en 1498 jusqu'à l'année 1525*, in *ASHB*, XIV, vooral het eerste deel, blz.234-246.

⁷⁰ VOET-TOURNEUR, f.92^v.

⁷¹ DE WAL, II, f.142^v, 1577: «*In æstate curavit D. Christianus Noutz Prior huius domus lapideam testudinem in magno claustro et sterna pavementum quadratis tegulis ignorans quam prope inceritum domus esset: sic vos non vobis nidificatis.*».

⁷² ARA, *kaarten en plannen*, nr 634. Het is een kopie gemaakt door de gezworen landmeter C. Everaert op 28 Mei 1734 naar « twee schilderijen hangende inde voorschreven Capelle [van Scheut] ».

⁷³ E. VAN EVEN, *Louvain monumental*, 256.

⁷⁴ CHR. SCHNEIDER, *Die Kölner Kartause von ihrer Gründung bis zum Ausgang des Mittelalters*, Album 1 en 2

klooster bui-ten Brugge, zoals het afgebeeld staat op de kaart aan Pourbus toege-schreven en van Geertrui-denbergh⁷⁵.

Rond een grote pandhof, omringd door een galerij, worden de kluizen gebouwd. Zij zijn door de pandgang verbonden. Daarnaast omlijnen de gemeenschappelijke gebouwen, zoals refter, kapittel, gastenhuis, keuken en kerk een tweede klein *Claustrum*, dat verbinding geeft met de grote pand, *magnus ambitus, magna galilea*. Buiten dit geheel heeft men nog brouwerij, bakkerij, stallingen, bewaarplaatsen, naast een groentenhof en vijvers, binnen de klooster-omheining.

Te Scheut begon de uitwerking van dit plan in 1459 met de bouw van de eerste kluizen en eindigde met de afwerking van de kerk. Hiervòòr leefden de monniken in een voorlopige behuizing op het klein terrein dat de vroegere kapelmeesters verworven hadden.

p. 149.

a. Het terrein.

De genadekapel werd gebouwd op gronden van Gerem Happaert en het St.-Kristoffel-gasthuis op de Ruisbroek binnen Brussel. Die besloegen samen iets minder dan twee bunder land⁷⁶.

In 1457 werd dit aangevuld met een bunder akkerland gekocht van Hendrik vande Velde, genoemd inden Spieghele⁷⁷ en 6 dagwand, 10 roeden van Jan Happaert, zoon van Gerem, te Scheut⁷⁸. Enkele jaren later koopt men een perceel grond van 1 bunder aan Jan vander Heyden [1459]⁷⁹ en 3 dagwand, 92 roeden van Jan Meert, die ten Noorden van het voorlopige kloostertje gelegen waren⁸⁰.

Volgens gegevens uit het *Cartularium* werd op de eerste bunder gekocht aan Hendrik inden Spieghele, en op de bunder van Jan vander Heyden zo niet gans, dan toch het grootste deel van de grote pand met de cellen gebouwd⁸¹.

p. 149^v.

De voornaamste grondverhandelingen te Scheut eindigden rond 1462. Door aankoop of door verwisseling van eigendommen had men ter plaatse 7 bunder verenigd, die met een haag omheind werden. Hierbinnen werd het klooster gebouwd, tevens waren de gronden gelegen binnen deze *bivanc* van de kartuizerij vrij van tienden aan het kapittel van Anderlecht.

~~Rond 1462 had men voldoende grond aangeworven om het klooster met een haag te omheinen. Hierbinnen bouwden de kartuizers hun klooster. Men schat dit domein op een weinig meer dan 7 bunder, die volgens het akkoord met Anderlecht, vrij waren van tienden.~~

⁷⁵ H.J.J. SCHOLTENS, *De voormalige kartuizerkloosters hier te lande. Hun bouw en inrichting*, in *Het Gildeboek*, XXIII, 1940, 33-37.

Hier vindt men ook de algemene inlichtingen over de kartuizerbouw.

⁷⁶ ARA, Kerk. arch., 11589, f.XXXVI-XXXVIII: *Littera de una pecia terre...*, 22 Juli 1450 en *Littera de tribus Iornalibucum dimidio*, 5 December 1453.

⁷⁷ *Ibid.*, f.LXIII^v-LXIII.

⁷⁸ *Ibid.*, f.LXIII^{R-v}: 21 juli 1457.

⁷⁹ *Ibid.*, f.LXXIII, 16 Oct. 1459. Deze nrs vermelden alleen de percelen van belang voor de kloosterbouw.

⁸⁰ *Ibid.*, f.lxxiiii, 2 Jan. 1459 [1460 n.s.].

⁸¹ ARA, Kerk. arch., 11933, f.132^v: «...hevet verkregen een bunder winnende lants tegen henric in den spiegel ghelegen achter ende aen de muur vanden cloester...ende aen Jans vander Heyden wilen ende nu den voers godshuse toebehoert...ende hierop sal staen een deel van den groote pand metten cellen.

Item anno LX vercreghen tegen Jan vander Heyden circa 15 die octobris 9 dachwand winnende lants waer an deen bunder leecht metter eender si de biden lande voers wilen Henricus inden Spieghele...op welc een bun-de den grooten pant metten cellen een groot deel staen sal. ».

~~Het verwerven van de grond geschiedde door aankoop of door verwisseling, zoals dit het geval was met de eigendommen van het Sint-Jan de Doperhospitaal te Brussel en van Niklaas van Vuecht, meester van de rekenkamer van hertog Filips: eigendommen die « alzo...~~

~~p. 150.~~

De overige percelen lagen binnen de omheining van het klooster⁸², die rond 1462 met een haag was afgemaakt⁸³. In 1461 zou door wisseling van goederen, de eigendom van het St.-Jan Baptisthospitaal te Brussel en van Niklaas van Vuecht, meester van de rekenkamer van hertog Filips, aangeworven worden: eigendommen die *alzo na ende alzo by gelegen zijn dat de selve chartroisen eensdeels daer ute den cyrkel ende byvanck vanden selven hueren goidshuys na der wijseren begripe ende ordonnantiën noetic behoeven te maken*⁸⁴.

Benaderend mag gezegd worden, dat de omheining waarbinnen de kartuizers bouwden rond 1462 een weinig meer dan 7 bunders omvatte⁸⁵. Deze 7 bunder zouden ook vrijgesteld zijn van alle tienden tegenover het kapittel van Anderlecht, evenzeer de landbouwproductie, en veekweek binnen de omheining⁸⁶

b. De voorlopige kloostergebouwen.

De eerste zorg van de kartuizerprioren was de bestaande kapel zo te vergroten dat zij ruimte genoeg zou bieden om voorlopig de monniken onder te brengen in een eigen koor. Deze nieuwbouw, aan de Westzijde, verlengde de kapel, waarschijnlijk met drie traveeën⁸⁷.

p. 150^V/1°

De jonge gemeenschap te Scheut verbleef ruime tijd in voorlopige gebouwen. Tot deze voorlopige bouw behoorden buiten de cellen ook nog het monnikenkoor en gemeenschappelijke gebouwen: refter en kapittelzaal. Dit alles was opgetrokken in licht metselwerk.

De eerste zorg van de kartuizerprioren was naar de bedevaartkapel gegaan. De bouwmeester Egidius Joes plande een verruiming die het kerkje met drie traveeën vergrootte. Nog één vak van de oude kapel werd aan dit nieuwe monnikenkoor toegevoegd. Door een muur werd het van de bedevaarders afgezonderd.

p. 150^V/2°

⁸² Het goed gekocht van Jan Happaert en Jan Meerte vallen « binnen de bivanc vanden cloester voers. ». ARA, *Kerk. arch.*, 11933, *ibid.*

⁸³ ARA; *Kerk. arch.*, 11635: register van verworven renten en goederen 1456-1462: de goederen van het sint Janshospitaal liggen « neven de hage des bivancs des cloesters. ».

⁸⁴ ARA; *Kerk. arch.*, 11589, f.LXXXVIII: *Littera...de permutatione* : « Te weten zeven dachwand lants in twee stucken ». Eén perceel drie en een halve dagwand kwam voor de bouw in aanmerking.

Cfr. f.LXXXIX^V.

⁸⁵ Wat volgens de Anderlechtse vlaktemaat, waar de roede 16 voet en 1 zool is [CHRISTIJN, *Rechten ende Costuymen*, II, 106] in ons decimaal stelsel op 5 ha. 67 a. 99 ca. voor 7 bunder gerekend wordt.

⁸⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11603: « *Item de fundis edificiorum monasterii suarum ac de ortis intra septa ipsorum atque de animalibus seu nutrimentis...ipsi antedictis decano et capitulo decimas solvere non tenebuntur.* ».

⁸⁷ A. DULLAERT, f.13^{r-v} [ASHB., IV, 99].

De jonge kartuizergemeenschap was de eerste jaren ondergebracht in voorlopige gebouwen. De cellen, refter, kapittelzaal en monnikenkoor droegen allen hetzelfde voorlopige karakter: zij waren opgetrokken in licht metselwerk.

Naarmate de bouw van het definitieve klooster vorderde werden de armoedige lemen hutten één na één verlaten en betrokken de monniken de nieuwe kluizen. Het langst bleven echter de refter en het monnikenkoor in gebruik. Deze eerste was zo bouwvallig geworden, dat gasten huiverig waren daar hun maal te nemen. De nieuwe kerk werd pas in 1533 afgewerkt. De drie kwart-eeuw namen de kartuizers genoegen met de haastige verbouwing van de bedevaartskapel vol-gens het plan van Egidius Joes. Het monnikenkoor dat door een muur van de volkskerk afgescheiden was besloeg vier traveeën van het ganse gebouw: hiervan waren er 3 nieuw.

p. 151.

Het was evenals het klooster, licht en voorlopig metselwerk, de *novo et levi edificio*⁸⁸. Dit monnikenkoor werd bekroond met een dakruiter waarin twee klokjes hingen, die nog door de kapelmeester gekocht waren en gewijd op 21 Juni 1456⁸⁹.

Reeds zeer vlug hadden de kommissarissen besloten dat een muur moest opgetrokken worden tussen het monnikenkoor en de Oostzijde van de kapel om alle stoornis vanwege de be-devaarders te vermijden⁹⁰. Het monnikenkoor omvatte buiten het nieuw gebouwde deel ook nog de laatste travee van de oude kapel. Aan de Zuidkant waren drie nieuwe ramen geplaatst, die bekostigd werden door de familie van Adriaan Dullaert en zijn vrouw. De schenkers werden erop afgebeeld: Margareta van Mazenzele, moeder van Kathelijne Bogaerts, de stadssecretaris zelf met zijn vrouw en Maria van Voorde, weduwe van Willem van Mazenzele⁹¹.

p. 152.

Aan de andere kant waren slechts twee vensters aangebracht, geschonken door Jan van Leuven en Jan Mosselmans, beenhouwers⁹², en door Joost Simons, klerk van de gilde. In de schei-dingsmuur, boven de deur die toegang gaf tot het schip van de O.L.Vrouwkapel was een roos-venster aangebracht op kosten van Jan Cambier⁹³.

⁸⁸ VOET-TOURNEUR, f.23^V: «*Et quia dicta capella...non sufficievat... Ideo...dicti priores...fecerunt eandem capellam de novo et levi edificio prolongari et dilatari in quo adhuc [1481] quotidie divine laudes persolvuntur.*»

⁸⁹ ID., f.38. In 1460 werd de dakruiter afgebroken. Cfr. *infra*. «*Fuerunt autem in principio due parve campane quarum una data fuit in solutionem campane dicte Maria. Alia pute vendita uni domui seu hospitali sancti Cornelii in Bruxella. Quod due ultime parve campane fuerunt baptizate ante adventum fratrum XXI Junii anno LVI.*».

⁹⁰ ID., f.29: «*Commissarii considerantes quod non conveniebat quod fratres deberent commisceri cum communi populo...requisierunt ut dicta capella et prefatum novum edificium...muro distinguerentur ...ne rumor et strepitus populi impediret eosdem fratres seu turbaret in divino officio persolvendo...».*

⁹¹ A. DULLAERT, f.13^{r-v} [ASHB. ,IV, 99].

⁹² Jan Mosselman de oudere wordt onder de raadsheren van Brussel vermeld in 1447; in 1466 wordt een Jan Mosselman de jongere onder de rentmeesters van de stad genoemd. Dit is waarschijnlijk dezelfde als de deken van de slagtersambacht, die in 1465 opgetekend staat. Cfr. BRUSSEL, Stadsarchief, nr. 1435, f.52 en A. HENNE-A. WAUTERS, *Histoire de Bruxelles*, II, 521, 524.

⁹³ A. DULLAERT, f.13^v [ASHB. , IV, 99].

Het hoofdaltaar werd toegewijd aan St. Kathelijne en St. Barbara. Vòòr het koorge-
stoelte langs beide kanten stond een altaar: ten Noorden ter ere van O.L.Vrouw en ten Zuiden
ter ere van St. Jan de Doper⁹⁴.

~~Het voorlopige karakter van Het koor kwam naar voor door de betrekkelijk vlugge
noodzakelijkheid van~~ was voorlopig gebouwd en zeer vlug was herstellingswerk
noodzakelijk. In 1459 zou boven het koorgestoelte ten Zuiden een houten schutsel
aangebracht worden omdat de regen anders te gemakkelijk langs de ramen ~~in het koor~~ op het
gestoelte druppelde⁹⁵. Het volgende jaar, 1460, werd de dakruiter op de nieuwe bouw
afgebroken, daar hij te wankel stond bij het luiden en te klein was voor de klokken. Even later
werd een nieuwe op de oude kapel geplaatst, ditmaal met lood en schalies gedekt⁹⁶. Er wer-

p. 153.

den twee nieuwe klokken in gehangen. De eerste, Melchior, woog 286 pond en was het ge-
schenk van Franciscus, een Katalaans ridder, conservator van het hertogelijk arsenaal, van
Jacob zijn helper, en van Jan van 's Hertogenbos, de klokkengieter zelf⁹⁷. De tweede klok,
Maria, werd door de kartuizers zelf gekocht in uitwisseling met één van de vroegere klokjes.
Op 4 Juli werden zij gewijd door de pastoor van Anderlecht⁹⁸.

Ondertussen werd in 1457 aan de noordkant een kapel aangebouwd⁹⁹, die
oorspronkelijk uitsluitend ten gebruike van het konvent was. Misschien werd zij geplaatst om
meer gelegenheid te geven de H. Mis te celebreren. In 1459, op 27 September, werd zij
ingewijd met een altaar ter ere van de Heilige Drieëenheid door de suffragaan van Kamerijk,
de karmeliet Godfried Graneray¹⁰⁰. In 1460 maakte men er een houten zoldering op kosten
van de heer van Cerny, schoonzoon van Hertog Filips¹⁰¹. Of deze gift de aanleiding werd tot
het ongewenste bezoek van de prinsessen met hun hofdames, is niet zeker. Het staat echter
vast dat de kapel zeer vlug buiten slot werd ver-

p. 154

⁹⁴ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: « *de dedicatione ecclesie, altarium...* ».

⁹⁵ VOET-TOURNEUR, f.37: « *Item anno predicto fuit pactum antipendium a chorum fratrum versus austrum ad
proteccionem vitrorum a pluvia que influere quandoque solebat in sedes fratrum in choro.* ».

⁹⁶ VOET-TOURNEUR, f.37^v: « *Anno LX in Aprili Joannes Herenthal carpentor fecit turrin que affixa est
capelle nostre domine de gratia quia parvula turris que stabat supra chorum monachorum in pulsatione nole in
ea pendentis semper novebatur et timebatur de casu...et sic ista turris completa illa deponebatur que facta fuit
turris tecta et campana posita...* ».

⁹⁷ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: *de dedicatione...*: « *Item III^a die Julii anno LX fuerunt benedictæ seu baptizatæ due
campane: una vocata melchior, continens eius nomen in sua suscriptione ponderans II^c et LXXXVI lb quam contule-
runt tres viri videlicet dominus Franciscus...de cattalonia, rector et gubernator instrumentorum bellicorum
domi-ni ducis burgundie, alius vocatus Jaccotijn eius coadjutor, terius magister Joannis de buscoducis, artifex
ac fusor campanarum. Ita ut quibus eorum solvere C lb suum tertiam partem, etiam et magister Joannes cum
hoc funderet campanam.* »

⁹⁸ VOET-TOURNEUR, f.37^v: « *Item pridem prior fecit fieri seu emit unam minorem campanam vocatam
Mariam ut patet in titulo eius ponderum quin quaginta quinque. Et iste campane fuerunt benedictæ seu baptizatæ
ac curato de Anderlecht et nominibus prefatis nominate.* ».

⁹⁹ ID., f.30^v: « *Anno MCCCCLVII in aprili incepta est ædificare parva capella ad borealem partem capella
anterioris...* ».

¹⁰⁰ Over deze suffragaan cfr. WENEN, *Nationalbibl.*, 12775, f.140: 15 Jan. « *O. reverendus in xro pater
Godefridus Greneray et suffraganeus cameracensis.* ».

¹⁰¹ VOET-TOURNEUR, f.38: « *Item hoc anno [1460] Nicolaus Vits fecit testudinem ligneam in parva capella
ex parte domini de Cernii.* ».

klaard om de hoge bezoekers niet te ontstemmen. ~~Terzelfdertijd werd de toelating gegeven om daar, buiten slot, de H. Mis op te dragen~~¹⁰². Later in 1468, zou er nog een kleine bid-plaats aangebracht worden, die voorbehouden was aan de hertog, Karel van Boergondië¹⁰³. Datzelfde jaar begon de bouw van de grote kerk, die slechts in 1531 voltooid werd¹⁰⁴.

Waar de voorlopige cellen opgetrokken werden, is moeilijk voor te stellen: wellicht op het eerste perceel grond dat men verwierf, namelijk van Gerelm Happaert¹⁰⁵. Buiten de cellen is er nog sprake van de refter, die zeer lang in gebruik bleef. In 1476 werd hij verlengd met de helft van een kluis, waarvan de bewoner naar het nieuw com-pleks was verhuisd¹⁰⁶. Jarenlang stond deze refter op invallen, zodat de vreemde monniken bevreesd waren er te eten¹⁰⁷.

Ook de kapittelzaal werd zeer laat in het nieuwe gebouw ondergebracht¹⁰⁸. Boven de oude kapittelzaal plaatste men in 1482

p. 155.

Naarmate het nieuwe kloosterplan uitgewerkt werd, vielen de oude cellen een nieuwe bestemming te beurt: sommigen dienden nog als stallingen. Wanneer de pater Hendrik van Roo en Pieter Comperes hun definitieve kluisen betrekken, werden hun twee cellen, die dicht bij het monnikenkoor stonden, omgevormd om de schapenstal met de schuur te verbinden¹⁰⁹.

c. Het nieuwe kloostercomplex.

1. De grote pand.

De kluisen, die de grote pand zouden uitmaken werden bekostigd door giften, die aan het klooster geschonken werden. Een kluis of cel werd gesticht en met een inkomen voorzien, *fundata et dotata*¹¹⁰.

Te Scheut werd de cellenbouw ingezet door een vorstelijke gift van de hertogin Isabella van Portugal, die het optrekken van vier kluisen bekostigde met 600 kronen van elk

¹⁰² ARA, *Kerk. arch.*, 11594, vlg. blz.

¹⁰³ VOET-TOURNEUR, f.44^v: «*Item eodem anno [1468] in adventu facta est preparatio pro faciendō oratorium pto domino Carolo ad parvam capellam...*».

¹⁰⁴ ID., f.44: «*Item eodem anno [1468] fiebant preparamenta lapidum fundamentalium et alio pro nova ecclesia faciendā pro conventu...*».

¹⁰⁵ ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f.xxxvi: «*Sequitur littera de una pecia terræ supra quam capella et prima edificia monasterii constructa sunt...*».

¹⁰⁶ VOET-TOURNEUR, f.51^v: «*Item in æstate prolongatum fuit refectorium de media parte celle remanentis...*».

¹⁰⁷ ID., f.79.

¹⁰⁸ DE WAL, II, f.68, a.1547 zegt dat abt Hey van Ninove de versiering gaf van de nieuwe kapittelzaal, ondermeer de zoldering.

¹⁰⁹ VOET-TOURNEUR, f.51: «*Postea vero die due antique celle in quibus predicti habitabant proximo choro monachorum transpositi fuerunt inter stabulum ovium et horreum coniungendo utramque ad invicem.*».

¹¹⁰ ID., *passim*, o.m. f.62: «*...fundata fuit sequens cella...qui dedit pro ea construenda et etiam dotan da...*» . Cfr. H.J.J. SCHOLTENS, *a.c.*

24 stui-vers¹¹¹. In 1459 begonnen waren er twee afgewerkt in 1460. Uit het *registrum procuratoris* kan worden opgemaakt dat een zeer drukke bedrijvigheid heerste.

p. 156.

Vroegere bekenden zoals Egidius Ots en Egidius van Dielbeke verschijnen samen met andere werklieden in de rekeningposten als vervoerders van steen. De steen werd gedeeltelijk per schip naar Brussel aangebracht of ook uit steenputten in de omtrek gehaald, vooral als het fundament-steen gold¹¹².

Terzelfdertijd, in December 1460 had men in St.-Katelijne Lombeek een schuur gekocht voor de waarde van 36 peters. Zij werd aldaar afgebroken, geladen en te Scheut weer opgericht¹¹³. Veel aangedragen materiaal, vooral eik, zou voor dit werk dienen. Volgens het voor-noemde register werkte men eraan van de advent tot de vasten van 1461. De arbeiders te Lombeek bleven daar overnachten en kregen van het klooster vuur, kaarsen, slaapgelegenheid en erwten voor de soep.

Om de vervoerkosten van steen uit te sparen werd in 1462 alles bereid, zoden en hout, om kareel, rode steen, ter plaatse te bakken. In 1463 werden de eerste ovenladingen gebakken en daarmee tevens de derde cel ten minste naar buiten afgewerkt. Het volgende jaar na Pasen, was deze bewoonbaar¹¹⁴.

p. 157.

Om de vierde cel te voltooiën ontbrak het geld, tot in 1467, de hertogin 144 kronen gaf voor een vijfde kluis. Karel, toen nog graaf van Charolais legde de eerste steen¹¹⁵.

Kort daarop volgde graaf Karel zijn vader Filips op als hertog van Boergondië. Filips had, buiten zijn eerste gift van hout en kolen¹¹⁶, geen bijzondere blijken van voorkeur voor de kartuis gegeven: talrijker zijn de giften van de hertogin, die sinds de tijd van haar vereenzaming ten overstaan van Filips, niet heeft opgehouden de kartuizers te helpen¹¹⁷. Deze mildheid moet opgemerkt zijn door de kartuizer Denijs van Rijkel, die op vraag van de hertogin een tractaat schrijft voor haar, *de vita et regimine principisse dialogus*. In de

¹¹¹ VOET-TOURNEUR, f.34: « *Item eodem anno ill. domina ducissa Isabella alias Elisabeth... proprio motu non rogata dabit pro quatuor primis cellis secectas coronas, quamlibet ad XXIX st...* ».

¹¹² ARA, Kerk. arch., 11915: a.1460 « de vectura III^m laterum per medium Egidii Dielbeke exposui III sch. XIII d. Item per medium Egidii Ots de vectura II^m III^c laterum XXIII d. etc. Item pro bibalibus qui lateres ex navi posuerunt... pro bibalibus opten Steenpoel ... pro vectura quatuor curruum lapidum fundamentalium. ».

¹¹³ VOET-TOURNEUR, f.38: « *Item X Decembris huius anni LX emptum fuit horreum in Lombeke b. Katharina stans XXXVI petris et postmodum huc adductum et reparatum et positum in loco suo.* ».

ARA, Kerk. arch., 11915, a.1461: Jo. Theens... ad horreum deponendum... alteri carpentatori ad idem opus... Danieli de Roo de III diebus ad id opus... Danieli de Roo de duobus diebus quod iuvit ad horreum te ladene... Eiken werden aangevoerd door Egidius Ots en gezaagd ad horreum.

¹¹⁴ VOET-TOURNEUR, f.39^v-40^v: « *Item in Martio anno eodem et in estate sequenti fiebat preparatio tam ligno rum quam etiam cespitum pro combustilibus laterum faciendorum pro 3a et 4a cellis novis qui facta et coeti fuerunt anno LXIII.* » . Id. f.40^v: « *... Anno LXIII in estate facte fui tertia cella plene quoad muros suos... sed anno sequenti tertia cella fuit intus preparata.* » .

¹¹⁵ VOET-TOURNEUR, f.43^v: « *Item eodem anno 2a die Pentecostes ducissa Isabella misit hic centum quadraginta quatuor coronas pro quinta cella complenda cuius primarium lapidem posuit dominus de Sarloys.* » .

ARA, Kerk. arch., 11933, a.1466-67: « *Recepta ad certos usus: Item a Domina Ducissa seniori burgundie pro quinta cella construenda cuius primum lapidem posuit filius eius...* » .

¹¹⁶ Cfr. blz.

¹¹⁷ Opvallend is het samengaan van de giften der hertogin met wat Dom J. Kreps « un drame de famille » heet. Cfr. J. KREPS, *Bruxelles, Résidence de Philippe le Bon*, in *Bruxelles au XVe siècle*, 161.

inleiding prijst hij haar omdat zij graag omgaat met ernstige kloosterlingen en hen helpt de nodige huisvesting op te trekken zoals nu bij een nieuwe stichting gebeurde¹¹⁸

p. 158.

Ook zal Karel reeds in 1468 een bijzondere bidplaats krijgen in het genadeoord¹¹⁹, en in 1469 rond Pasen, legde Adolf van Kleef, in naam van de hertog, de eerste steen van de nieuwe kerk¹²⁰. Wanneer in 1472 de vijfde cel, ten minste uiterlijk voltooid was, werd de binnenmuur van deze westelijke pandvleugel doorgetrokken tot aan de Noordelijke vleugel, waar al vlug de eerste twee cellen opgebouwd werden¹²¹.

Op 14 October legde Margareta van York, hertogin van Boergondië de eerste steen van twee nieuwe cellen, die zij liet bouwen aan de Noordkant. Hiervoor bestemde zij een som van 90 pond Brabants. Hierin was, evenals bij het geschenk van de oude herogin, geen dotatie vervat¹²².

De Noordelijke vleugel werd verder voltooid door de fundaties van Jan van Osto, proost van Nijvel [1474]¹²³, Margareta Mesmakers [1476]¹²⁴, Maria vander Borch [1476]¹²⁵ en Jan vanden Berge,

p. 159.

prior van de Antwerpse kartuis, die de hoekcel Noord-Oost liet bouwen in hetelfde jaar¹²⁶. Tijdens de bouw van deze cellen werd een pandmuur helemaal afgewerkt¹²⁷.

Naarmate de bouw van de cellen vorderde, werden zij ook betrokken door de monniken. In 1474 zou Jan de Grootte de vijfde kluis van de Westvleugel bewonen. Men kloeg er echter over dat deze cellen zo ver van het koor lagen, vooral wanneer men bij de *infirmarius*

¹¹⁸ H.J.J. SCHOLTENS, *Het Roermondse Kartuizerconvent vòdr de XVIde eeuw*, in *Publications soc. hist. et arch. limb.*, 86-87, 1950, 241-242; *De vita et regimine*, in *Dionisii Cartusiani opera minora*, V, 501: « *Domina magna diu fuisti et adhuc es in sæculo isto, utpote christianissimi regis Portugaliæ filia præcipue quoque ac famosissimi ducis conjux. Nunc vero sapientissime agis, quia terrenis pompis externis...derelictis ad spiritalia et devotionalia totam te applicas inter viros devotos et religiosas personas regulariter et observantialiter conversantes, libentius es quam inter magnates. Cultum meum auxisti, religiosissimis fidelibus habitacula con-struendo et necessaria providendo: quod et nunc facere decrevisti circa novam foundationem ordinis Cartusiensis.* »

¹¹⁹ VOET-TOURNEUR, f.44^v.

¹²⁰ VOET-TOURNEUR, f.44: « *Anno LXIX circa Pasca dominus Adolphus de Cleve nomine principis Caroli posuit primarium lapidem ecclesie nostræ nondum perfecte...* ».

¹²¹ ID., f.46: « *Item eodem anno plannata est terra usque ad cellas boreales et inceptum est murus interior ambitus versus illam partem borealem vergentem ad occidentem...* ».

¹²² VOET-TOURNEUR, f.46: « *Item eodem anno die beati Calixti domina ducissa Burgundie Margareta soror regis Angliæ posuit primarium lapidem duarum cellarum in parte boreali versus occidentem quæ ipsa plenarie fecit construi sed non dotavit eas. Pro quibus dedit circa XC libros gros. Brabantie...* ».

¹²³ ID., f.47: « *Item...honorabilis d. magister Joannes Ostonis, prepositus Nivellensis ordinavit fieri hic unam cellam...legavit CL renenses que exposite fuerunt ad tertiam cellam borealem...* ». Mag. Jan van Erpe, genaamd Ostonis, kannunik van Anderlecht in 1442. Gestorven 1474. Cfr. E. REUSENS, *Matricule...*, I, 77, n.17.

¹²⁴ ID., f.51: « *...margareta mesmakers ordinavit hic contruere unam cellam...pro que dedit ut puto CXV renenses...* ».

¹²⁵ ID., f.51^v: « *...domicella maria vander Borch ordinavit ut monachus suus haberet cellam...quintam cellam a parte boreali* ».

¹²⁶ VOET-TOURNEUR, f.52: « *Item anno eodem [1476] prior Antverpiæ Joannes de Monte informatus per priorem Capelle Arnoldum et priorem nostrum Henricum...dedit eleemosinam...tali conditione dicitur cella domus Antverpiæ...in cono boreali versus orientem.* ».

¹²⁷ ID., f.47^{r-v}: « *...Iohannes van de Wouwe latomus de Alosto fecit de interiori muro ambitu cellarum futurarum...ita quod eodem anno murus fuit clausus totaliter.* ».

Jan de Grootte moest zijn, zodanig dat men niet tijdig aanwezig was voor het officie. Voor deze ge-vallen werd dispensatie gevraagd¹²⁸.

De pastoor van Viane, Andreas Goswini, vriend van Arnold Karman, zorgde voor de bouw en de dotatie van de eerste cel van de Oostvleugel, die zeer dicht bij het grote poortgebouw lag ten Zuiden¹²⁹. Een tweede cel langs die kant werd gefundeerd en gedoteerd door de kannunik-scholaster van St. Goedele, Walter Hendriks [1478]¹³⁰.

De volgende jaren werkte men aan de pandgangen en legde men naarmate de financiële mogelijkheden, de waterleiding in de cellen, wat in 1484 beëindigd werd.

p. 160.

In 1485 besloot de kanselier van Brabant, Karel de Grootte, broer van Jan, de kartuizer, te Scheut een cel te laten bouwen in de Zuidervleugel met een deel van de pand in witsteen¹³¹. In de zelfde vleugel zou een kluis opgetrokken worden op kosten van ridder Jacob van Masteyn, die in 1479, door bemiddeling van prior Arnoldus van Herne, hiertoe opdracht had gegeven. Er werd pas in 1486 een begin mee gemaakt. Deze cellen waren de eerste, die met schalies gedekt werden. Dit was voor de kluis van Masteyn niet voorzien in de gift. De verhoogde kosten vielen op het klooster¹³².

Hetzelfde jaar 1486 werd langs de Oosterzijde de kluis afgewerkt, waarvoor de bisschop van Kamerijk de fondsen had verstrekt¹³³. Men kon eraan denken, de pandhof, die als kerkhof dienst moest doen, te effenen [1488]. Stilaan voltooide de bouw: in 1490 gaf Franciscus van Busleyden, de latere aartbisschop van Besançon, 600 gulden tot fundatie en dotatie van een kluis nabij deze van zijn vriend de bisschop van Kamerijk, Hendrik van Bergen¹³⁴. Zij zou pas in 1498 voltrokken zijn¹³⁵.

p. 161.

De overige cellen werden in de XVIde eeuw geschonken en afgewerkt. In 1501 stichtte de cantor van het hof van de hertog een cel met dotatie¹³⁶. Tien jaar later stelde bisschop Jacob de Croy van Kamerijk 1.000 gulden ter beschikking voor de bouw en dotatie van een kluis en gedeelte van de pand¹³⁷.

¹²⁸ ARA, Kerk. arch. , 11594: « *Item quod celle nostre multum distant ab ecclesia, saltim quedam ita ut ad vespera et parvas horas qui requiruntur ab infirmario aliqua de causa nequeunt intrare chorum ante gloria... primi psalmi, ideo petimus ut hac necessitate durante etiam post gloria patri primi psalmi sic requisiti valeant chorum intrare.* »

¹²⁹ VOET-TOURNEUR, f.47^v: « *...in cono orientali versus meridiem...* » .

¹³⁰ ID., f.53: « *...ordinavit hic construere et dotare unam cellam...* » .

¹³¹ VOET-TOURNEUR, f.62: « *Item...fuit hic sepultus...Karolus de Groot frater confratris nostri...qui ordinavit ante obitum suum fieri hic unam cellam se. iuxta portam ambitus versus meridiem cum sumptuosa galilea de albis lapidibus incipiens primo formam ambitus.* » .

¹³² VOET-TOURNEUR, f.54, 62: « *...sed nonsufficit, de voluntate conventus fuit secunda cella tecta scaliis nostris expensis, quia fuit contentus [Masteyn] quod tegetur lateribus nec aliquid addidit ad summam...* » .

¹³³ ID., 66: « *Item hoc anno LXXXVIII post festum pasce fuit plenarie preparata cella episcopi Cameracensis quantum ad interiora. Fuit etiam circa id tempus cimiterium adequatum...* » .

¹³⁴ ID., f.72: « *Circa istud temus [1490] dedit R.D. Franciscus archiepiscopus Bisuntinensis pro fundatione et dotatione unius celle prope cellam episcopi Cameracensis vi^l fl...* » . Over Fr. Busleyden cfr. H. DE VOCH, *Jérôme de Busleyden...* , 4-10.

¹³⁵ ID., f.73^v: « *Item eodem anno [1498] fuit facta cella domini Francisci de Busleyden...* » .

¹³⁶ VOET-TOURNEUR, f.75: « *Item anno xv^l primo ven. D. D. Valentinus canto et tenorista principis nostri...proposuit hic fundare et dotare unam cellam...* » .

¹³⁷ ID., f.82^v: « *Item anno domini xv^l XI venit apud nos ill. et magnificu D. D. Jacobus de Croy episcopus et dux Cameracensis qui ordinavit hic unam cellam fieri et dotare cum ambitu...dedit mille renenses...* » .

De afwerking van de pand gebeurde, sinds de bouw van de cel van Karolus de Groote, in witsteen. Men haalde hem uit de Steenputten te Schaarbeek, Evere¹³⁸ en te Inxem [Dielbeke], waar in 1483 15 dagwand grond gekocht waren met de bedoeling er een steengroeve te maken¹³⁹. De ramen werden eveneens geleidelijk ingezet en de pand met een schaliedak gedekt¹⁴⁰. Later zou hij met steen gewelfd en met grote vierkante tegels gevloerd worden¹⁴¹.

p. 162.

De laatste kosten voor de pand werden gedekt door Mercurinus de Gattinaria: dit deel van de gang werd met zijn wapens gesierd¹⁴². In 1526 werd ook de laatste cel opgetrokken tus-sen de kluis van Frans Busleyden en Hendrik van Bergen aan de Oostzijde. Egidius Daveluy, hofmeester van de keizer, bekostigde dit¹⁴³. Hiermee was een prachtig bouwwerk voltooid.

2. Het kleine *Clastrum* .

De bouw van de gemeenschappelijke zalen rond de kleine pandhof is minder duidelijk opgetekend.

Het betreft hier de bouw van de keuken, die nog onder prior Marcellus werd afgewerkt samen met enkele gastenkamers [1479]¹⁴⁴. Hiervoor had men gedeeltelijk afbraak gebruikt, hout, ijzer en witsteen van twee huizen *Ter Nieuwen Molen* ¹⁴⁵. De klooster-gevangenis was in 1487 door dezelfde prior aangevat, maar zij bleef onvoltooid tot in 1500. Bisschop Hendrik van Bergen wilde dit gebouw optrekken om er de bibliotheek onder te brengen, die tot dan toe boven de oude kapittelzaal gelegen was - en om er zelf zijn laatste jaren door te brengen. Vòòr dit « bisschopshuis » af was, stierf

p. 163.

¹³⁸ ID., 79^V: « *Item prenominatus prior Mathias fecit laborare prope Scarenbeke pro lapidibus inveniendis quos ibidem invenit de quibus lapidibus multa sunt reparata in isto monasterio et de lapidibus inventis te Evere in terra nostra.* » .

¹³⁹ ID., f.58^V: « *Item hoc anno circa principium empta fuerunt... CV iornalia terre arabilis in inxem sub spe quod in futurum ibi possemus facere puteum lapidum...* ». Later in 1508 zal prior Mathias laten graven « *...quia inceperamus edificare refectorium et etiam ambitum...fecit prior ibidem fodere pro lapidibus inveniendis et ibidem invenit bobos lapides et preciosos quamque multas ibique exposuit pecunias ...teman de lapidibus fecit fieri et procuravit in vita sua quod ex ipsis factus est ambitus ex petris excisis et post mortem tot lapides sunt facti et excisi quod magnus ambitus ex integro perfici valeat.* » .

¹⁴⁰ ID., f.79^V: « *Item eodem anno convenit prior cum Michaele et Wilhelmo de octo fenestris faciendis in ambitu...* » ; f.83: « *Item eodem anno idem prior fecit fieri XII fenestras in ambitu et anno sequenti [1513] perfecit ambitum unum...et statim postes fecit cooperiri ipsum ambitum cum scaliis non sine magna summa pecuniarum.* » .

¹⁴¹ DE WAL, II, 142^V, a.1577.

¹⁴² VOET-TOURNEUR, f.88: « *Qui videns ambitum imperfectum dedit prima vice H^C renenses ad perficiendum dictum ambitum et breviter adhuc H^C renenses ex quibus media pars ipsius ambitus est perfecta et completa.* » . DE WAL, II, 26^V: « *...de propeio dedit duo millia florenorum unde constructa fuit magna pars ambitus prout insignia ipsius demonstrabant...* » .

¹⁴³ VOET-TOURNEUR, f.90: « *Anno xv^Cxxvi nobilis D. Eligius Daveluy magister curie Imperatoris ordinavit hic fieri unam cellam et eandem dotare...inter cellas R. Archiepiscopi Bisuntinensis et R. D. Cameraacensis* » .

¹⁴⁴ VOET-TOURNEUR, f.54: « *Item eodem anno fuit facta coquina nova cum duobus cameras versus cellam procuratoris...* » .

¹⁴⁵ ID., f.47: « *Item 28 Maii empta sunt ter nieuwer Molen erga domum Hesselum lignee, lapides albi et ferrum duorum domorum ibi coniunctum stantium.* » .

Hendrik van Bergen in Spanje. Zijn broer zal een deel van de beloofde maar niet uitgekeerde som inlossen¹⁴⁶. Ridder Antoon van Masteyn, zoon van Jacob, voltooide de bouw en sierde het op met de wapens van zijn familie¹⁴⁷.

De pandgebouwen vorderden een heel stuk, toen bij testament Werner de Mol, kannunik van Anderlecht¹⁴⁸, niet alleen eigendommen aan Scheut overmaakte, maar tevens meer dan twee-duizend gulden in baar geld. Hiermede werd de refter opgetrokken, waarboven gastenkamers voor de ordebroeders ingericht werden. De eerste steen werd door prior Matthias gelegd, de tweede door prior Karolus de Lapide van Herne en de derde door Antonius de Masteyn. Het gebouw sloot aan met de keu-

p. 164.

ken, die reeds vroeger gebouwd was en waarbij Jan de Groote een *lavatorium* of wasbakken voor de monniken inrichtte.

Een weinig later moet ook de kapittelzaal opgetrokken zijn. Zij werd voltooid door een versierde zoldering, die prelaat Hey van Ninove in 1547 had laten maken¹⁴⁹. De sacristie¹⁵⁰, en ten slotte een kleine pandvleugel, die naar de refter leidde, voleindigden de kloosterbouw. Deze pandgang telde drie vensters, gegeven door Maximiliaan Morillon, vicaris generaal van de aartsbisschop Granvelle. Het waren voorstellingen uit de Apocalips¹⁵¹. Het was reeds in 1577.

Lang tevoren was de kerk afgewerkt, die ten Zuiden van het kleine *Claustrum* gelegen was en verbonden met de grote pand, door een kleine pandgang, eveneens van drie vensters, die geschonken waren door Egidius Daveluy. Het is een langdurig werk geweest, dat met tussenpozen, bijna 70 jaar in beslag nam. In 1468 begon men het materiaal bij te halen: meerdere eikenbo-

¹⁴⁶ VOET-TOURNEUR, f.74^v-75: «*Item anno xvc primo Reverendus dominus D. Henricus de Bergis episcopus Cameracensis voluit perficere carceres per patrem Marcelium prioris huius domus inchoatos et desuper volluit ut fieret in prima camera supra carceres librariam et est domus multum honesta et magnifica in qua quidem domo speraverat residere se preventus morte in reditu de Hispania diem clausit extremum et ordina verat pro dicta domo faciende vi^o renenses et nisi obstitisset promotor Cameracensis dominus Henricus Alexandri ordinasset xii^o renenses. De qua quidem summa per manus ipsius domini Henrici adhuc viventis recepimus iii^o renenses et dominus de Bergis frater suus anno xv^o xvi dedit pro solutione dictae domus ii^o. Restant adhuc lxxx renenses sed multo plus exposuimus quam dedit.*».

Over bisschop Hendrik van Bergen, die op 7 October 1502 stierf, en zijn broers Antonius en Jan, DE VOCHT, *Jerome de Busleyden...*, 368-369.

¹⁴⁷ ID., *Ibid.*: «*Et postea dominus de Masteyn dominus Antonius videns ipsam domum imperfectam fecit ibidem fieri vitreas fenestras cum armis ipsius domini ac predecessorum suorum et cum genealogia uxoris sue prout patet oculis intuentium.*».

¹⁴⁸ Werner de Mol stierf op 5 Juli 1507. VOET-TOURNEUR, f.78^v-79: «*Item anno xv^o vii ...obiit Wernerus de Mol diaconus canonicus ecclesiae s. Petri Anderlectensis, qui est hic sepultus in ambitu nostro. Qui reliquit...multa bona...Insuper post obitum eius habemus et invenimus ultra xii^o renenses in promptis pecuniis ...De quibus pecuniis facta est domus egregia pro nunc refectorium, camera hospitem contigua necnon camere superiores pro hospitibus ac fratribus ordinis...Cuius primum lapidem posuit ipse prior, secundum venerabilis prior domus Capelle, dominus Karolus de Lapide, tertium vero dominus Anthonius de Masteyn...*».

¹⁴⁹ Cfr. blz.

¹⁵⁰ DE WAL, II, 68, a.1557: «*Decima eiusdem mensis Aprilis in pago te Weren obiit senex et probus vir Joannes Metsaert arte caementarius qui 37 annis et amplius fideliter servivit conventui, praecipue labore et arte sua aedificando ecclesiam nostram novam, Capitulum, sacristiam parvum ambitum tertiam partem ambitus, domus lignorum.*»

¹⁵¹ ID., f.141, a.1577: «*Huius anni initia in domo nostra satis felicia erant??...Una pars ambitus in parvo clastro qua ibatur ad refectorium est edificate cum testudine lapidea et R. D. Maximilianus Morillonius vicarius Generalis Rmi Archiepiscopi Mechliniensis Granvellani ex parte ipsius posuit ibidem tria pulcerrima vitra ex historia apocalipsis.*»

p. 165.

men kreeg men uit de omliggende kloosters van Vorst, ter Kameren, Hertogendal. Voor deze laatste gift had kan. Jan Jakemijns, openbaar notaris te Brussel, zich persoonlijk ingespannen. Zijn zuster heeft lang in dit klooster verbleven en dat verklaart zijn betrekkingen daarmede¹⁵². Van de bursarius van Baudelo zal men gratis de nodige zoden krijgen voor de steenhovens¹⁵³.

In 1468 zou meester Hendrik Cooman, tevens bouwmeester aan de St. Goedele, de opmetingen verrichten. Hij werd hierin bijgestaan door de rentmeester van het klooster Nikolaas Buys¹⁵⁴. Bij deze gelegenheid werd het convent te goed gedaan.

Het volgende jaar had de eerste steenlegging plaats door Adolf van Kleef in naam van de hertog¹⁵⁵. De fundamenten werden gelegd en twaalf steunberen tot op vijf voet hoogte gemet-seld¹⁵⁶. Daarbij zou het voorlopig, voor een twaalfstal jaren, blijven, tot in 1480 de prioren van Herne en Antwerpen een poging deden geldmiddelen bij te brengen om het werk voort te zetten. Beiden stierven echter kort na elkander, wat een streep door de rekening trok. Men had anders gehoopt

p. 166.

de kerk binnen de drie jaar af te werken¹⁵⁷. Een zevental jaar later, op het einde van het leven van pater Marcellus, had men de arbeid terug aangevat met de financiële steun van een Duits hove-ling van de Roomse koning, Jan Fax¹⁵⁸, slechts voor enkele maanden; rond 8 September werd de bouw weer gestaakt. De Zuid- en Westmuur hadden reeds een hoogte van 17 voet en Noorden 16 voet¹⁵⁹. Toen werd alles afgedekt voor de komende maanden...en jaren¹⁶⁰. Het werd 1517, wanneer Mercurinus de Gattinaria, uit dankbaarheid voor zijn verblijf in de kartuis beloofde 2.000 rg. voor de pand en de kerk te schenken, wat uitbetaald werd door Margareta van Parma, vanaf 1519 tot 1524¹⁶¹. De rekenposten vermelden dan weer grote

¹⁵² ARA, *Kerk. arch.*, 11933, passim a.1467 en 1466: « *Item quando cum Dno Jo. Jaquemijns pro quercibus fuerim valle ducis exposui IX d.* »

¹⁵³ *Ibid.*: « *Pro vectura cespitum VIII lasten nobis in elemosinam datorum per bursarium de bauloo...* »

¹⁵⁴ ARA, *Kerk. arch.*, 11933, a.1467-68: *Pro nuncius*: « *Item pro vino pitanciae quando magister Coman traxit fundamenta ecclesie VI d. - Item pro bibalibus Ny. Buys quando iuvit metiri ecclesiam.* ». Cfr. PL. LEFEVRE, *L'organisation ecclésiastique...*, 142.

¹⁵⁵ Cfr. blz.

¹⁵⁶

¹⁵⁷ VOET-TOURNEUR, f.55-55^v: « ~~Item eodem anno [1480] x Octobris prior Antverpie Joannes, informatione sepe dicti prioris capelle dedit ad opus nove ecclesie perficiende x lb v sc vi d.~~ ».

ID., f.55^v: « ~~Item eodem anno in nundinis Septembris prior Capelle predictus procuravit ad novam ecclesiam perficiendam a patribus ordinis circa sex lb et plura fuerunt adducta pro adiutorio ad dictam ecclesiam perficiendam. Etiam post obitum dicti prioris Antverpie Joannis... Item si supervixisset ad triennium spero quod ecclesia nostra constructa fuisset...~~ » .

¹⁵⁸ *ID.*, f.62^v: « ~~Item die cene domini se XII Aprilis fuit inchoatio facta ad prosequendum edificationem ecclesie conventualis que fecit ad altitudinem VII vel VIII pedum ex terra circa XVIII annos ad quam construendum quidam theutonicus domicellus Joannes Fax custos vestium regis romanorum dedit.~~ » .

¹⁵⁹ *ID.*, f.63: « ~~Anno prefato lathomi ecclesie nostre ab opere destiterunt et fuit illo anno a parte meridionali et occidentali exaltata XVII pedibus a latere vero aquilonari pene uno pede minus et ille qui mensuravit ecclesiam invenit LXXIII virgata pro illo anno facta...~~ » .

¹⁶⁰ *ID.*, f.63: « ~~Item eodem anno in Octobri terminum novam ecclesiam cum straminibus pro conservatio ne operis a pluvia et ab aliis nocumentis.~~ » .

¹⁶¹ *ID.*, f.88: « ~~Qui non ingratus de dicto beneficio ordinavit ex sua benevolentia duo millia francorum ut exinde fieret ecclesia religiosorum que iam ultra quinquaginta annos est incepta et propter paupertatem ... nullatenus potest fieri...~~ » .

uitgaven voor bouw materiaal¹⁶². Na deze toelage, bewerkte dezelfde, toen kanselier geworden, dat de keizer eveneens bijdroeg tot de bouw van de kerk. Karel V schonk namelijk 3.000 ducaten op voor-

p. 167.

waarde dat men dagelijks in één heilige Mis een gedachtenis inlastte voor de Keizer¹⁶³. In 1525 was ook deze som uitbetaald¹⁶⁴.

Op 18 Juli 1531 werd de kerk geconsacreerd met het hoofdaltaar ter ere van de H. Drieëenheid, Sint Jan de Doper en St. Bruno. De volgende dag had de wijding plaats van twee altaren onder het doksaal: één ter ere van de H. Maagd, St. Kathelijne en St. Barbara, een ander toegewijd aan St. Anna, Magdalena en Cecilia¹⁶⁵.

De dertien gebrandschilderde vensters gaven een idee van de ruimte der kerk, die in de storm van enkele decennia later met het klooster zou vernield worden.

p. 168.

§3 Het Meubilair.

Er is te weinig bewaard of bekend om een idee te vormen over de kunstwaarde van de kartuis. De monniken-geschiedschrijvers betogen wel dat vooral de pand¹⁶⁶, het bisschopshuis¹⁶⁷ en de refter uit 1508¹⁶⁸ de aandacht waard waren. Voor het overige werd geen oordeel over het klooster geveld: wij weten niet of de kerk en de cellenbouw in de smaak viel.

Nochtans kan men enkele gegevens verzamelen over de versiering van de kartuis, over haar meubilair en kunstschaten.

Hoe arm het jonge convent ook begon, toch werden de eerste schamele lemen hutten opgesierd met een afbeelding van O.L.Vrouw. In 1460 kocht de procurator voor de huisbewoners 16 afbeeldingen van de H. Maagd¹⁶⁹. Of dit kleine schilderwerkjes waren, is niet geweten. In deze periode waren anders de betrekkingen met Rogier vander Weyden niet zo zeldzaam, hoewel niet steeds op artistiek gebied. De schilder inde op sommige gronden

¹⁶² ARA, Kerk. arch. , 11935, a.1521: *Exposita sunt pro diversis necessariis utpote calce, lignis, lapidibus tam pro ecclesia nova quam etiam pro ambitu novo... »* .

¹⁶³ VOET-TOURNEUR, f.88^v: « *Item anno domini xv^e xxiiii Illustrissimus princeps Karolus Romanorum Aragonum... imperator electus contulit nostre domui tria millia ducatorum aureorum pro perfectione ecclesie pia ad hoc inducendo causa generoso cancellario sue majestatis Mercurino de Gattinaria sub certis tamen conditionibus videlicet quod perpetuis temporis singulis diebus celebretur una missa ad placitum cum penultima oratione cesaree Maiestati congruente in capella nostre domine de gratia: item quod procurabimus ipsi a nostro capitulo generali plenum cum psalteriis monachatum.* » .

¹⁶⁴ ARA, Kerk. arch. , 11936, a.1526: *Primum recepi a magistro postarum Cesaree Maiestatis in plenam solutionem trium millium ducatorum nobis ab ipsa Cesarea Majestate donatorum xxv lb.* »

¹⁶⁵ VOET-TOURNEUR, f.92^v.

¹⁶⁶ VOET-TOURNEUR, f.79^v: « *...factus est ambitus ex petris excisis... quod est opus egregium et magnificentum nec tale opus est factum nec invenitur in ista provincia.* » .

¹⁶⁷ ID., f.74^v-75: « *... et est domus multum honesta et magnifica...* » .

¹⁶⁸ ID., f.79: de refter is een « *Domum honorabilem et spectabilem...* »

¹⁶⁹ ARA. Kerk. arch. , 11915, a.1460: « *Item pro xvi parvis ymaginibus de domina pro fratribus...* »

van het klooster een erfrente¹⁷⁰. Bij hem kochten de monniken kleur, waarschijnlijk voor het scriptorium; na zijn afsterven was het zijn weduwe die hen eens verf bezorgde¹⁷¹. Maar ook

p. 169.

als kunstenaar stond hij in betrekking met het klooster. In 1461-62 werd een klein schilderij gekocht en terzelfdertijd één voor de Antwerpse kartuis, waarop frater Petrus afgebeeld staat¹⁷². Belangrijker dan deze kleine aankopen moet de gift zijn, die Rogier deed: namelijk een Calvarie, die in de kerk gehangen werd¹⁷³. Dit schilderij bleef te Scheut tot 1555 toen Petrus Mertens, die er zelf prat op ging schilderstalent te bezitten, het verkocht voor 100 pond brab. en liet vervangen door een gelijksoortig tafereel van de hand van Antonius Morre¹⁷⁴. Deze gift en andere kleine bijdragen van vander Weyden zouden herinnerd worden in het *Calendarium*, waar zijn jaar-dienst opgetekend staat¹⁷⁵.

Omstreeks dezelfde tijd kocht men bij meester Jan Draes een kruisbeeld voor de refter¹⁷⁶. Men kan niet zeggen dat het klooster rijk begiftigd werd. Wel is de genadekapel het voorwerp geweest van allerlei geschenken, die de kerkbenodigheden verrijkten. Vooreerst

p. 170.

heeft men de glasramen, waarvan één door graaf Karel van Charolais bekostigd was in 1456-57 en uitgevoerd door glasschilder Joris van Puerse¹⁷⁷. Van de andere ramen kent men slechts de gevers¹⁷⁸. Gewaden voor de kapel werden in de loop der jaren voortdurend geschonken, maar er zijn slechts weinigzeggende details over bewaard. Uit het geofferde zilver van het genadeoord liet men in 1460 een mooie kelk maken voor de diensten aan het hoofdaltaar. In de knoop droeg hij gegrift AVE MARIA¹⁷⁹.

Een bijzondere blijk van waardering voor de bedevaartplaats en voor het klooster zelf was wel het zilveren beeld van hertog Karel de Stoute, dat in zijn private bidplaats te Scheut geplaatst was. Het beeld was daar gesteld rond Maria Magdalenafeest in 1477. Het was werk van Geeraard Loyet, vroeger kamerdienaar en goudsmid van Karel. Deze had opdracht gekregen twee levensgrote beelden van de hertog te vervaardigen. Zij moesten de vorst geknield voorstellen, in volle wapenrusting en met juwelen gesierd. Ook nog twee borstbeelden moesten volgens dezelfde bestelling gemaakt worden. De levensgrote figuren

¹⁷⁰ *Ibid.*, a.1462-63: « *Item Sabbato ultra die apostoli magistro Rogero vander Weyden de censu hereditario...* »

¹⁷¹ *Ibid.*: « *Item pro asurio 1 unc. a magistro Rogero...* »; a.1465-66: « *Item 1 unc asur a vidua magistri rogeri...* »

¹⁷² ARA, *Kerk. arch.*, 11915, a.1461-62: « *Item magistro Rogero de quadam imagine... v sc. - Item pro ymagine versus Antverpianam... - Item magistro Rogero de imagine fratris Petri de Antverpia... VIII sc.* »

¹⁷³ Berust nu in het Escorial. Cfr. J. LAVALLEYE, *L'école bruxelloise de peinture au xve siècle*, in *Bruxelles au xve siècle*, 171.

¹⁷⁴ ARA, *Kerk. arch.*, 11935, a.1555: « *Item summa receptorum de quadam imagine crucifixi vendita ex ecclesia nostra, nobis donata a magistro rogero pictori... f^c lb - Item summa expositorum quam dedi M. Anthonio Morre pictori regis pro laboribus suis cum novo tabulario magni crucifixi in ecclesia nostre ac aliis diversis oneribus et expensis... xxx lb.* ». Cfr. G. MARLIER, *Anthonis Amor van Dashorst*, 14. In 1555 werkte Moro te Brussel. Er blijkt maar één godsdienstig schilderij van zijn hand bewaard, nl. een Christus tussen St. Pieter en Paul uit 1556.

¹⁷⁵ BRUSSEL, Dienst voor de adel, hs 245: 24 Juni: « *Anniversarium magistri Rogeri de Pascua pictoris ac consortis eius dedit semel tam in pecuniis quam picturis valoris certa xx lb. gr. Br.* »

¹⁷⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11915, a.1461-62: « *Magister Joannes Draes te risel qui fecit... crucifixum in refectorio...* »

¹⁷⁷ Voor de glasramen van Scheut, zie HELBIG, *De glasschilderkunst in België. Repertorium en documenten*, nrs 1724-1739 onder trefwoord *Scheut*. DE LABORDE, *Les Ducs de Bourgogne*, I, 465, nr. 1788.

¹⁷⁸ Cfr. *supra*, blz.

¹⁷⁹ VOET-TOURNEUR, f.39: « *Item circa idem tempus fuit factum de argento ex Capella et alio nostro magnus calix summi altaris habens in nodo Ave Maria.* »

waren bestemd voor het heiligdom van Scheut en de O.L.Vrouwkerk van Aardenburg. De borstbeelden werden geschonken aan de St.-Adriaankerk te Geraardsbergen en de St.-Sebastiaankapel te Brussel¹⁸⁰. Tijdens

p. 171.

de onrustige jaren van de opstand tegen Maximiliaan [rond 2 Februari 1486] werd deze kunstschat samen met de andere waarden van het klooster in veiligheid gebracht bij de wisselaar Jan van Elzelaer. Om alle opspraak te vermijden werd een verzilverd houten beeld in de plaats gezet: dit op raad van van Elzelaer en Franco vander Stoc, wiens knecht het werk uitvoerde¹⁸¹. Ten slotte moet men het goed geacht hebben den zilveren Karel te smelten en met de opbrengst c. 756 fl. een rente te kopen, die de stad Brussel ter beschikking had gesteld om verbouwingen uit te voeren op de Coudenberg¹⁸².

Jan van Elzelaers vrouw, Margareta Zuweels, stierf in 1485. Zij werd begraven in de kloosterpand te Scheut¹⁸³. Enkele jaren later zal de stadsschilder Franco vander Stoc, vriend van de wisselaar een schilderij maken die boven het graf van Margareta gehangen werd¹⁸⁴. De begraafplaatsen, vooral binnen het kloostergebouw, werden door enige versiering aangeduid. In haar testament legateerde bv. Anna Tsergoossens, weduwe van Jan Middelborch een bepaalde som om boven of nabij haar graf een gebeeldhouwde tabel te hangen, die door luikjes gedekt werd¹⁸⁵. Op het graf van Maria vander Borch, voor het

p. 172.

hoofdaltaar begraven, moest volgens testamentaire bepaling van haar neef Hendrick Hinckaert [1492] een blauwe steen geplaatst worden met inschrift en voor de cel, die op haar kosten gebouwd was een *memoriale*¹⁸⁶. De grafzerk van de familie de Groote werd geplaatst voor de cel die hij liet bouwen. Er is een afbeelding van bewaard¹⁸⁷. Andere testamenteurs, zoals Arnold Vilain, die te Scheut in een grafkelder wilde begraven worden, verkoos dat nabij het graf in de pand, een glasraam zijn herinnering zou doen voortleven « ende daerinne doen pingeren de figure vander heyligen drievuldicheyt ende ter Rechtersyden daer af Sinte Filips ende ter slincker zyde Sinte Arnoud presenterende elc sinte Philips ende Sint Aernout des

¹⁸⁰ DE LABORDE, *o.c.*, I, 507-508, nr. 1976.

¹⁸¹ VOET-TOURNEUR, f.61^v: «...~~circa principium quadragesime prior, procurator, coquinarius et Hermannus in capella expoliaverunt argenteum Caroleum et miserunt argentum et alia encenia et bona domus Bruxellam in domo Elzelaer... . Ac consilio dicti Joannis Elzelaere et Francisei Stoc fecimus imaginem ligneam ducis Caroli super quam argentum erat fixum depingi meliori foro quo potuimus per famulum dicti Francisei~~ » .

¹⁸² ARA, *Kerk. arch.*, 11589, f. CXCH-CXCIII : *Littera de XLII renensibus emptis supra opidum Bruxellense per dominum Walteri Henrici...ea propriis denariis nostris sc. ea statua argentea domini ducis Karoli...* 1 Mei 1486.

¹⁸³ VOET-TOURNEUR, f.62: «~~Item XIII Septembris obiit magna benefactrix nostra domicella Margareta Zuweels uxor Joannis Elzelaer...qui fuit hic sepultus...a. LXXXV...~~ » .

¹⁸⁴ ID., f.66: «~~Item Joannes Elzelaer misit hic XXII maii unam pulcram tabulam pictoratam ponendam supra sepulcrum uxoris sue per medium franconis Stoc...~~ » . A. BRUNARD, *Vrancke Van der Stoc*, in *Bruxelles au XVe siècle*, 75-84.

¹⁸⁵ ARA, *Kerk. arch.*, 11666: 5 Augustus 1485: « Heeft oock gewilt...datmen maken sal ende stellen boven oft bij huere sepultueren een taefflet uut steenen gehouden ende sluytende met twee dueren... » .

¹⁸⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11672, 6 Juni 1492: « ...vult et iniungit testator...ut prior et procurator ex omnibus bonis per ipsum relictis conventui poni faciant immediate blaven lapidem ante summum altare ubi domicella maria de Castro matertera sua sepulta est cum sepultura nominis et datti et annorumeius. Et ante cellam ab ipsa fundatam et dotatam locari faciant aliquod memoriale ad declarandum quod ipsa Maria quondam fuerit precipua benefactrix... »

¹⁸⁷ VOET-TOURNEUR, f.63^v: «~~Item...ante januam celle quam prefatus dominus fecit fieri sub magno lapide sicut prefatus dominus in vita sua desideravit.~~ » ; f.64: een afbeelding.

voirs. wijlen here Philips zijnen vader ende den selven testateur in huer volharnas ende wapenroc aenhebbende, als biddende Goide van hemelricke voir huer lieder zielen, ende dat onder int glas vande selfer vensteren gescreven worde: hier leet begraven Arnt Vilain zoen wijlen heren Philips die starf int jaer...¹⁸⁸.

p. 173.

De glasramen van de pand, waarvan de eersten in 1508 besteld werden bij meester Michiel en Willem¹⁸⁹, stelden het leven van St. Bruno voor¹⁹⁰. De 43 ramen in de grote pand waren allen giften: in 1558 werd het laatste venster ingezet¹⁹¹. Onder de schenkers ontmoet men enkelen, die zulks bij testament bepaald hadden: zo Jan van Zuene, die in 1525 geloften aflegde, had het klooster 35 gulden nagelaten « voir een gelasene Venster ende het paveissel voer des testateurs celle inden pant aldair...¹⁹² ». Een andere weer, als de moeder van frater Firmin Torment, uit Mechelen, die reeds zeer mild geweest was, liet een raam vervaardigen, waarschijnlijk nabij de kluis waar haar zoon verbleef¹⁹³. De meeste vensters echter werden door de prinsen, hovelingen of ambtenaren geschonken. Dit was het werk van Jan Micault, de algemene ontvanger van de koning in de Nederlanden¹⁹⁴. Waarschijnlijk slaat de rekening, waarmede Karel V in 1516 een glasraam voor Scheut betaalde, op een pandvenster: de kerk immers was toen nog niet voltooid¹⁹⁵. De kloosterkerk zelf zou dertien glasra-

f.174.

men tellen, die het lijden en de verrijzenis van Christus voorstellen. Eén is er gekend door een schets, namelijk de nederdaling van de H. Geest, geschonken door Willem Bollaert, abt van St. Truiden¹⁹⁶.

Voor het overige verrijkte de kerk voortdurend in Vaatwerk voor de goddelijke diensten, waaronder vooral enkele kelken en pax-tafels te vermelden zijn. Deze laatsten werden in 1477 en 1481 verkregen door de zorgen van de Anderlechtse kanunnik Michiel de Backer en Petrus de Thimo, ouddeken van het St.-Pieterskapittel en later monnik te Scheut¹⁹⁷. Een derde pax-tafel was door de heer van Robays aan het klooster gegeven¹⁹⁸. Het gebruik

¹⁸⁸ ARA, *Kerk. arch.*, 11667, 8 April 1489.

¹⁸⁹ VOET-TOURNEUR, f.79: « *Item eodem anno convenit idem prior cum Michaelae et Wilhelmo de octo fenestris faciendis in ambitu...* ». Is dit misschien de Brusselse glasschilder Michiel Coxie ?

¹⁹⁰ BRUSSEL, *Dienst voor de adel*, hs 275, geeft het motief aan dat in elk vak van de ramen stond en de vorm van de vensters, geen tekening van de voorstelling werd bewaard ?

¹⁹¹ VOET-TOURNEUR, f.86: « *et omnes...stabant in suis locis anno dni XVe LVIII.* » .

¹⁹² ARA, *Kerk. arch.*, 11688, 22 Juni 1525.

¹⁹³ VOET-TOURNEUR, f.85^v: « *Sequitur pro vigesima tertia fenestra quam fecit fieri mater confratris nostri Firmini Torment ante cellam notatam litera S.* » .

¹⁹⁴ ID., f.85: « *...venit ad nos honorabilis vir Joannes Micault...voluit ut fenestre in ambitu fierent et ipse omnes pro maiore parte procuravit ac fieri fecit.* » .

¹⁹⁵ E. VAN EVEN, *L'ancienne école de peinture de Louvain*, 298-299. Een som van 100 pond werd in 1516 uitbetaald aan de glasschilder Niklaas Rombouts voor een raam te Scheut en Groenendaal.

¹⁹⁶ ARA, *Versch. handschr.*, nr. 391 B, f.184^v: uitgegeven bij PINCHART, *Archives...*, III, 265-266.

¹⁹⁷ VOET-TOURNEUR, f.52^v: « *Item eodem anno dominus Michael Pistoris Capellanus et receptor fecit hic fieri unum calicem et pacem argenteam* » ; f.58: « *Item anno predicto [1481] circa Purificationem beate Marie perfecte fuerunt due paces... Ad quas frater noster Petrus de Thimo dedit x renenses... Et dominus Michael Pistoris octo petros...* » .

¹⁹⁸ ID., f.58: « *Nota quod tertia pax quondam donata fuit huic domui sicut est a domino de Robays in Flandria...* » .

van dergelijke kostbare, zilveren kerkbenodigdheden was blijkbaar niet in overeenstemming met de gebruiken van de orde: er werd toelating gevraagd om ze te mogen bezigen¹⁹⁹.

In moeilijke omstandigheden, zoals in 1489, toen een schuld moest afbetaald worden, verkocht men verschillende kostbaar gerief, onder meer drie kelken, naast andere kleinodiën. De kelken kon men later terug aanschaffen²⁰⁰.

p. 175.

Voor het monnikenkoor gaf de vader van frater Firmin Torment een koperen lezeaar, waarin de beeltenis van O.L.Vrouw, St. Jan de Doper en St. Hugo van Lincoln verwerkt waren. Het boek rustte op een adelaar²⁰¹. De kanselier Hieronymus vander Noot bekostigde het koorgestoelte. Het moet merkwaardig geweest zijn, vermits de monniken van Tongerlo, die het hunne wilden vernieuwen, ook te Scheut kwamen kijken²⁰². Bij de verwoesting van het klooster ging het gestoelte te loor: het werd verbrand²⁰³.

Tussen de kleinere, waarschijnlijk minder belangrijke voorwerpen, bezat het klooster een schilderij, dat frater Hinckaert voorstelde. In 16. werd het bewaard in de O.L.Vrouwkapel te Laken²⁰⁴. In het nieuwe klooster te Brussel waren enkele zelfportretten ondergebracht van Petrus Mertens, de schilder-prior²⁰⁵. Eveneens bewaarde men er een schilderij, portret van prelaat Hey, de Premonstratenserabt van Ninove, die zijn laatste levensjaren te Scheut doorbracht²⁰⁶.

Een belletje, dat Filibert Cooman, de laatste procurator van Scheut, waarschijnlijk in zijn geboortestad Mechelen liet vervaardigen, is de laatste herinnering aan het oude convent te Scheut, dat uit deze woelige jaren bewaard bleef²⁰⁷.

p. 176.

De storm van de laatste decennia der XVIde eeuw kwam dit alles ofwel verspreiden of verwoesten.

¹⁹⁹ ARA, *Kerk. arch.*, 11594: « *Item idem [visitator] concessit quod possumus uti in solemnitatibus, in missis conventualibus pacibus argenteus ea devocione nobis datis...* »

²⁰⁰ VOET-TOURNEUR, f.69^v: « *Item sciendum quod hoc anno propter debitorum multitudinem compulsi sumus vendere quedam clenodia...vendidimus tres calices. Isti tamen calices tempore suo poterunt recuperare per similes eiusdem valoris ac ponderis.* » .

²⁰¹ DE WAL, II, 12^v: « *...dedit etiam lectorium eneam quod constitutum erat in medio chori satis preciosum; erant in eo tres imagines aenea una B. Virginis Mariae, altera S. Joannis Baptistae, tertia S. Hugonis Ep. Lincolnensis. Sustinebat in hoc lectorio librum aquila.* »

²⁰² J. STEPPE-F.VAN MOLLE, *De Koorbanken van de O.L.Vrouwkerk te Aarschot* in *Bulletin v.d. Kon. Comm. voor Mon. en Landsch.*, II, 1950, 245, 250: in 1528.

²⁰³ DE WAL, II, 147: « *Anno 1579...combusserunt sedilia et reliqua que non potuerunt auferre.* »

²⁰⁴ ID., IV, 110.

²⁰⁵ DE WAL, II, 92: « *...noverat autem artem pingendi, seque mediant speculo depinxit atque duae huius-modi picturae in hac nova domo adhuc habentur.* »

²⁰⁶ DE WAL, II, 77^v: « *Retinemus autem effigiem eius ad vivum...* ». Het schilderij was uit 1545 en stelde de abt op 54 jarige leeftijd voor.

²⁰⁷ De weledele heer Drs Fr. Van Molle, die mij meermaals aanwijzingen voor deze studie gaf, vestigde ook hierop mijn aandacht, en bezorgde mij de nodige documentatie. Waarvoor ik hem hier hartelijk dank betuig.

HOOFDSTUK III

DE KARTUIZERMONNIK TE SCHEUT IN DE Xvde EN XVIdE EEUW.

§1. **Vreemde monniken te Scheut:** de vroegste *officiales* en de *hospites* .

§2. **De roepingen:** monniken, conversen en donaten: hun afkomst en sociaal milieu.

§3. **De intrede in het klooster:** de aanvaarding, het proefjaar en het testament voor de professie.

§4. **De bedrijvigheid van de *officiales* :** prior, vicarius, procurator en koster.

§5. **De Kartuziers van Scheut en de geestesstroming van hun tijd:** zin voor studie, het Bonenfanteninstituut, betrekkingen met het humanisme en andere moderne stromingen.

Hoewel gedurende de eerste jaren van het kloosterbestaan de ambten nog waargenomen werden door vreemde monniken, was geleidelijk een zelfstandige communiteit gegroeid te Scheut. De roepingen kwamen uit verschillende middens: priesters, die reeds een zekere ouderdom hadden, jonge patriciërszonen uit Brussel, leden van de burgerij, Fraters van het Gemene Leven en een aantal universitair gegradueerden, die wellicht aangetrokken werden door de figuur van Hendrik van Loen. Bij de conversen en donaten kwamen de postulanten niet noodzakelijk uit een minder bemiddeld milieu.

Vòòr de aanvang van het proefjaar werden de kandidaten onderzocht omtrent hun geschiktheden. Bij een eventuele aanvaarding liet men hen enige tijd om hun zaken in orde te stellen. Daarna begon het noviciaat onder leiding van de vicarius. Dat dit proefjaar vooral in de geestelijke chaos van de XVI^{de} eeuw zijn belang had, hoeft geen betoog.

Het convent, dat op deze wijze gevestigd was, werd bestuurd door *officiales* , waaronder de prior, de vicarius, de procurator en de koster gerekend werden. Hun activiteiten lagen wel hoofdzake-

lijk binnen het klooster. Zij waren nochtans niet enkel hiertoe beperkt. Meermaals zal de prior en ook de procurator naar buiten optreden, hoewel niet steeds met hetzelfde succes.

Het kartuizerconvent, hoe besloten ook werd immers steeds beïnvloed door de geestesstromingen van zijn tijd. Het laatmiddeleeuws universitair leven, waarin de *initiatores* en verschillende monniken opgegroeid waren, - de vriendenkring, die uit prinses, bisschoppen, allerhande *clerici* en patriciërs bestond, waren de geschikte basis voor het inziipelen van een humanistische sfeer. Zelfs zouden sommige monniken aangetast worden door Lutherse denkbeelden. Deze openheid, vooral in de eerste helft van de XVI^{de} eeuw, zou zich weer sluiten in de volgende decennia. Er was een werkelijke malaise waar te nemen in de jaren vòòr de vernieling van Scheut. Slechts enkelen waren in staat de oude traditie door te geven aan de kloosterlingen, die het convent van Brussel zouden bevolken na de restauratie van de XVII^{de} eeuw.

§1. Vreemde monniken te Scheut.

Wanneer Hendrik van Loen in 1475 op eigen aanvraag, ontslagen werd van het prioraat, voerde men allerlei redenen aan om hem te Scheut te bedouden. Hij moest de nieuwe prior, Marcilius inwijden en ten slotte kon hij dan ook nog zijn « zonen » onderrichten, want hij had bijna alle kloosterlingen, die toen te Scheut verbleven tot de

[p. 178 bis

Het laatmiddeleeuws kartuizerconvent was samengesteld uit koormonniken, conversen en donaten. Beide eersten werden aanschouwd als volwaardige kloosterlingen. De donaten legden volgens de statuten van de orde geen geloften af, en bleven in een eenvoudige wereldkledij²⁰⁸. In de Nederlandse provincie verkregen zij nochtans toelating naar vrije keuze, de drie geloften uit te spreken²⁰⁹. Donaten konden opgaan tot de staat van convers. In dezelfde lijn lag het statuut der *prebendarii* of proveniers. Dezen woonden in het klooster in mits vergoeding en boden hun diensten aan. Meermaals was het een voorbereiding om donaat te worden. Naast de hiërarchie ontmoet men ook, maar zeldzamer, de *clerici redditii*. Deze geestelijken legden geloften af, maar beleefden het statuut der monniken niet ten volle. Daarom hadden zij ook geen stemrecht in het kapittel. Nochtans konden zij naar de staat van het monnikendom opklimmen²¹⁰]

p. 179.

professie aanvaard²¹¹. Inderdaad, van de *initiatores* zouden in dat jaar nog slechts hijzelf en Jan Coese, die inmiddels convers geworden was, overblijven. De anderen hadden geleidelijk elders een ambt te vervullen. Eén was om gezondheidsredenen vertrokken, sommigen keerden terug naar hun vroeger klooster, wanneer de roepingen in Scheut een normaal peil hadden bereikt²¹². Eén was reeds gestorven²¹³.

²⁰⁸ *Stat. nova*, p. III, c. III.

²⁰⁹ ARA, *Kerk. arch.*, 11590, f. LIII^v: « *Nos frater Joannes humilis prior domus Cartusie ac ceteri diffinitores capituli generalis dilectis nobis in Xo prioribus et conventibus domorum provincie picardie remioris... Propter vitanda scandala que olim pro dolor in nostro ordine carthisiensi contigerunt occasione donatorum qui vel expulsi propter excessus quos in domibus suis commiserunt vel sponte ordinem exierunt ad secularem vitam se delerunt, concedimus per presentes pro futuris in nostro ordine ad statum donatorum recipiendum in provincia vestra ut coram conventui promittant tria vota substancialia religionis. Recepti vero qui ad hoc cogi non poterunt si velint eciam eadem promittant de novo ad caucioem qui custodiam ut per hoc non tam sue saluti quam ordinis honori consulatur. Datum MCCCLXXI... mensis Maii die tercia decima... »*

²¹⁰ *Stat. nova*, III, c. I;

Cfr. LEFEBVRE, *Saint Bruno et l'ordre des chartreux*, I, 293-350.

²¹¹ VOET-TOURNEUR, f. 48^v: « ~~... Quante instantie facte fuerunt, preces et lacrimae diversorum ut saltem dictus Prior Henricus remaneret in hac domo ad instruendum novum priorem et filios suos quos fere omnes recipit ad ordinem...~~ » .

²¹² Cfr. *supra*, blz. . Naast Petrus van Kassel, keert ook Corneel Block terug naar Zeelhem. Hij werd opgevolgd door Herman van Lochem als sacrista . VOET-TOURNEUR, f. 40: « *Anno LXII in nundinis Pentecostes frater Cornelius monachus professus de Zeelhem qui fuit hic cantor chori et sacrista... qui frater re versus est ad domum professionis sue.* » ; Evenzo deed de convers Jan Colaert, die zijn kartuis te Brugge vervoegde; ID., f. 40: « *Item eodem tempore et anno frater Joannes Colaert conversus domus Brugis rever sus est ad domum professionis sue...* » .

²¹³ VOET-TOURNEUR, f. 43: « *Item eodem anno 7 Februarii [1469] post completorium obiit Simon Huvettere de domo Silve...* » .

Ondertussen was een eigen groep monniken gegroeid, die geen beroep meer moest doen op vreemde krachten. Prior Hendrik liet een gemeenschap na van 13 priesters met professie te Scheut, 3 conversen en 2 donaten. Eén van hen, Jan Roberti van Merchtene, was reeds opge-roepen om samen met Jaspas vander Stoet deel te nemen aan de nieuwe stichting te Delft²¹⁴.

Het geleidelijk terugtrekken van de eerste monniken bracht mee dat in hun ambten moest voorzien worden. Dit was in de eerste jaren slechts mogelijk door nieuwe vreemde krachten. Zo toen Jan de Blisia²¹⁵ vervangen werd door Willem van Yserloe uit Monnikshuizen bij beslissing van de commissarissen, die de jonge stichting behartigden en tijdens de Sinksenmarkt te Antwerpen vergaderen in 1457. Rector Hendrik

p. 180.

had zich toen laten welgevallen dat de prior van Monnikshuizen verblijfskosten voor Willem betaalde, gezien de armoede van Scheut. Dit beviel echter niet aan Yserloe, die tijdens de vasten 1459 terugkeerde naar het huis van zijn professie²¹⁶.

Wanneer Niklaas van Haarlem in 1458 rond 8 September vertrok toen hij prior te Utrecht was gekozen, nam Jaspas vander Stoet zijn plaats in als procurator en Cornelius Block werd sacrista²¹⁷. Een nieuwe monnik werd echter aanvaard, namelijk Herman Coolsmet van Lochem, een profes uit St.-Maartensbos. Deze zou de eerste zijn om zich volledig met Scheut te verbinden door een tweede professie²¹⁸. Herman van Lochem had zijn overgang zelf aangevraagd. Volgens de Anderlechtse kannunik de Vaddere was het de armoede van de jonge stichting die hem aantrok, terwijl hij ook aanbracht het klooster van nut te kunnen zijn door zijn schrijfarbeid²¹⁹.

In 1459, rond 22 Juli werd Jan Balen, vicarius, tot prior van Zeelhem gekozen²²⁰. Zijn plaats te Scheut werd ingenomen door Jacob Russche uit Geertruidenberg, die na enkele jaren nochtans huiswaarts keerde²²¹.

p. 181.

²¹⁴ VOET-TOURNEUR, f.44: « Anno LXX circa initium Maii pro inchoatione domus ordinis in Delft missi sunt duo de hac domo scilicet frater Jaspas procurator... Etiam missus... frater Joannes Merchtene... sacrista... » H.J.J. SCHOLTENS, *Het Delftse Kartuizerconvent*, in *HB.*, LX [1946], 273.

²¹⁵ LUIK, Staatsarchief, *Kartuizers*, nr 6, f.28, anno 62 obiit D. Joh. de Blisia domus hs x kl. Maii.

²¹⁶ VOET-TOURNEUR, f.32: « Item in nundinis Pentecostes... fuit ordinatum inter patres quod frater Wilhelmus de Yserloe professus domus monachorum veniret ad domum istam loco predicti Joannis de Blisia... tamen placuit priori suo solvere expensas pro eodem... Quod cum dictus Wilhelmus perceperit magnam exinde cepit displicentiam et non curavit hic manere amplius, sed circa finem secundi anni... reversus est... » .

²¹⁷ VOET-TOURNEUR, f.33.

²¹⁸ ID., f.33: « Item post recessum fratris Nicolai de Harlem... venit ad istam domum frater Hermannus de Lochem in Gelria... qui ut huc veniret addixit quod diligenter scriberet qui postmodum in sequenti prima visitatione huius domus fecit hic professionem... » .

²¹⁹ BRUSSEL, *Kon. bibl.*, hs 11616, f.166: « Tandem cum iuxta Bruxellam Scheutana erecta esset Cartusia in qua sciebat recentissimam esse virtutis ardorem et spiritum primae institutionis et observantiam religiosarum legum et parcitatis alimenta vitae ministrari, cuius item cellae argillaceae ventoruminiuriis patebant, quasi huiuscemodi paupertate et penuria delectaretur, petiit a superioribus ad novam Christi coloniam mitti... »

²²⁰ H.J.J. SCHOLTENS, *Necr. v. h. Amsterdams Kartuizerconvent*, 190.

²²¹ VOET-TOURNEUR, f.35: « Eodem anno LIX circa festum Magdalene electus fuit vicarius huius domus frater Joannes Balen... in priorem domus de Zelem prope Diest... Et loco eius venit ad domum istam per literam visitatorum frater Jacobus Russche de Harlem monachus domus beate Marie prope montem sancte Gertrudis in Hollandia. Qui loco dicti fratris Joannis Balen postquam parvo tempore hic factus est vicarius huius domus circa duos annos et iterum rediit ad domum sue professionis... » ; H.J.J. SCHOLTENS, *De Kartuis bij Geertruidenberg*, 76; *Necrol. Geetr.*, 5.

Een jaar later werd een jonge monnik uit Mont Dieu, misschien een vlaming, Joost Cupere, naar Scheut overgeplaatst. Hij zou er professie afleggen, priester gewijd worden en het ambt van sacrista waarnemen. In 1470 moet hij bij beslissing van het generaal kapittel terug naar het klooster van zijn eerste professie²²².

Er moet een onderscheid gemaakt worden tussen voornoemde monniken en de *hospites*, die min of meer lange tijd in het convent verbleven maar er nimmer een functie zouden vervullen. Meestal werd hun verblijf vergoed door het huis van professie. Zo vond Hendrik vander Meer, uit de Antwerpse kartuis, een rustig verblijf te Scheut

p. 182.

Hendrik van der Meer, uit de Antwerpse kartuis, vond nog in het allereerste begin een rustig verblijf te Scheut, van einde 1456 tot 1458. Door zijn schrijfarbeid en de giften waarmee zijn ouders het klooster hadden voorzien, liet hij een beste indruk na²²³. Over anderen is men schaar-ser met gegevens: Adriaan Keppel, een monnik uit de Brugse kartuis, verbleef reeds te Diest, bracht daarna een jaar te Scheut door en vertrok van daar naar Gosnay. De verblijfkosten werden vergoed²²⁴ evenals voor Jan Buys, profes van Brugge, die rond 17 November 1463 te Scheut toekwam en waarvoor de prior van Brugge een vergoeding gaf aan het convent²²⁵.

Het gebeurde wel eens dat het klooster zieke of zelfs één maal dode ordebroeders te gast kreeg. Zo zouden in 1473 de procurator van 's Hertogenbos met een lekebroeder Godfried, ziek te Scheut aankomen. Godfried stierf op 17 October en werd er begraven²²⁶. Merkwaardiger was het geval van pater Lodewijk Gacet, een Bruggeling, oudprior van de kartuis van Dijon. Hij was de eerste monnik die begraven werd op het kleine kerkhof ten Noorden van de O.L.Vrouwkapel, in 1459. Deze

p. 183.

gunsteling van Filips de Goede was prior geweest te Dijon van 1456 tot 1458. Na zijn ontslag door het generaal kapittel deed hij beroep op Paus Callixtus III en de hertog. Hoewel hij de steun genoot van beiden, handhaafde het kapittel zijn besluit. Op weg naar de hertog die te Brussel vertoefde, stierf Lodewijk Gacet nabij deze stad, in November 1459. De kartuizerorde

²²² VOET-TOURNEUR, f.38: «~~Item isto anno puto venit frater Judocus de domo Montis Dei ad domum Antverpie et postmodum de domo Antverpie ad hanc domum in qua etiam fecit professionem...et anno lxx venit a capitulo generali quod idem frater Judocus rediret ad domum professionis sue primæ...~~»; ARA, Kerk. arch., 11933, a.61-62: «~~Item priori nostro pro vectura rerum fratris Judoci de domo Montis Dei usque hinc...xii d.~~»; VOET-TOURNEUR, f.41: «~~Item sabbato quatuor temporum in adventu fuerunt ordinatii in Bruxella frater Judocus in sacerdotem, qui cantavit primam missam in die Epiphanie...~~» Men vindt zijn naam ook tussen de monniken in het akkoord met kapittelheren van St. Goedele: BRUSSEL, *Archief van het St.-Goedelekapittel*, .

²²³ VOET-TOURNEUR, f.30^v; WENEN, hs 12775, f.139^v: 17 Jan.: «*Anniversarium Henrici de Mari qui contulit domui L petros et marie Arnoldi conthoralis eiusdem*»; ANTWERPEN, R.A., *Kartuizers*, nr 22: 15 Jan.: *Obiit dominus henricus de mari monachus de hs qui multos libros scripsit*.

²²⁴ ID., f.35^v: «~~Item circa illud tempus [Juli 1459] venit ad domum istam frater Adrianus Keppel monachus professus domus Brugis de domo Distensi qui fuit hic tamquam hospes et solvit expensas circa unum annum...et recessit de ista domo ad domum Gosnay.~~».

²²⁵ VOET-TOURNEUR, f.40^v: «~~Item eodem anno in profesto Hugonis Lincolnensis venit huc hospita tum frater Joannes Buys monachus professus domus Brugis qui solvit expensas suas more ordinis, qui fuit hic puto duobus annis...Postmodum redit ad domum professionis.~~»; ARA, Kerk. arch., 11915, a.63-64: «*Primo recepi per priorem nostrum a priorer Brugis in profesto beati Hugonis xvii novembris de expensis fratris Joannis professi de Brugis hospitit nostri, qui tunc hic venit viii coronas facit II lb IX sch.*».

²²⁶ ID., f.45^v: «~~Item altera Dionysii venit procurator Buseoducis ad domum istam infirmus fluxus sanguinis eum socio laico Godefrido qui procurator convaluit sed dietus Godefridus obiit in profesto Luce et primus fuit sepultus in dicto superiori cemiterio infra ambitum nostrum.~~».

werd uit een netelige toestand gered. De oudprior werd te Scheut begraven zonder de gebruikelijke gebeden, door Franse monniken, die eveneens naar Brussel gekomen waren om hun zaak te bepleiten²²⁷

p. 184.

§2. De roepingen te Scheut.

Het is niet steeds na te gaan hoe de roepingen voor het kartuizerklooster te Scheut ontstonden. In welke betrekking bij voorbeeld Jan de Bruyne tot de kartuis stond is niet gekend. Deze kapelaan van de heer Van Robays, die waarschijnlijk verblijf hield te Brussel, was de eerste novice die te Scheut professie aflegde[1460]²²⁸.

Bij anderen waren de kartuizers niet zo onbekend. Thomas Meeck²²⁹, een kapelaan en *hebdomadarius* van de St.-Goedelekerk, had in die functie kennis aangeknoopt met prior Hen-drik en Jaspar vander Stoct procurator, op de laatste bijeenkomst, waar het akkoord bekrachtigd werd tussen het kapittel van Anderlecht en het nieuwe klooster [3 Aug. 1458], ten huize van stadspensionaris Petrus vanden Heyden. Op 2 Februari werd hij opgenomen in het convent²³⁰.

p. 185.

De betrekkingen tussen postulant en het klooster worden begrijpelijk wanneer men met ingezetenen van Brussel te maken heeft. Zoals Thomas Meeck was Jan Roberti van

²²⁷ Cfr. MONGET, La Chartreuse de Dijon , II, 70-71.

VOET-TOURNEUR, f.37: « *Item circa istud tempus seu modicum post fuit hic sepultus in parvo cemiterio iuxta dietam parvam capellam domnus Ludovicus quondam prior et professus domus ordinis nostri in Divione quondam visitator provincie Francie qui obiit circa Bruxellam. Unde notandum quod dictus domus Ludovicus per Capitulum nostrum fuit absolutus a prioratu diete domus forte anno precedenti quod ipse egre ferens et putans non meruisse absolutionem trantulit se ad ducem Burgundie Filippum sibi favorabilem ut adiutorio ipsius resti tueretur in prioratum suum propter quod etiam Roman tetendit impetrans ad idem litteras summi pontificis. Et cum cuncta impetrasset et descendendo venisset iuxta Bruxellam in qua tunc dictus Dux manebat subita infirmi tate correptus diem sine loquela clausit extremum. Unde admirans dicti Ducis Cancellarius a similibus dicit patri bus ordinis qui propter dictum domnum Ludovicum missi fuerunt ad prefatum ducem pro eodem placando ne indignaretur toto ordini propter dictum Ludovicum. O nunc cognosco quod Deus diligit ordinem vestrum et tuetur, quia si dictus Ludovicus potuisset venisse ad predictum Principem et sibi fuisset locutus de causa sua ordo vester valde habuisset pati. Sed dominus Jesus liberavit ordinem vester ab inimico et turbatione magna et ipsi eidem patre iuverunt eundem hic sepelire sed prior Capelle et visitatores noluerunt ut pro eo solveretur brevis et alia communia suffragia ordinis a fratribus...* » ; Waarschijnlijk reagerend op dit geval, hernieuwde het generaal kapittel generaal van 1460 een dekreet van 1413 waardoor de monnik, die druk uitoeffende op de orde langs de geestelijke of wereldlijke macht om een plaats te veroveren of om iemand te weren, *ipso facto* uit zijn bediening ontslagen was en onbekwaam nog ooit een ambt te bekleden.

DE WAL, I, 71, a.1460: « *Cum iuxta tenorem ordinationem Capituli generali anni 1413 quae incipit: Ad reprimendum ambitionem temeritatem etc. Quaecumque persona ordinis quae per se vel per alium impetraret vel afferret litteras quorumcumque Principum vel Dominorum ecclesiarum vel laicorum ad capitulum generale vel ad Rmum Patrem priorem Cartusie deprecatoria vel comminatorias super institutione vel destitutione cuiuscumque personae officii vel administrationis cuiuslibet ordinis nostri si persona pro qua scriptum esset obedientiam obtinuisset ipso facto illa obedientia essent privati vel alias inhabiles pro quarumcumque nostri ordinis in posetrum obtinenda.* ».

²²⁸ VOET-TOURNEUR, f.41.

²²⁹ WENEN, 12775, f.154: XXV Juni: *O. domnus Thomas meec monachus huius domus [1492].*

²³⁰ ARA, Kerk. arch. , 11603: « *presentibus...Thomas Meeck ebdomadarios...prescripte ecclesie beate Gudile bruxellensis presbiteris.* »

Merchtene priester te Brussel²³¹. Ook de fraters van het Gemene Leven kwamen uit het klooster aan de Putterie, te Brussel²³².

Voor de Brusselse burgerij heeft het klooster van het begin af een aantrekkingskracht uitgeoefend: onder hen kwamen de meeste weldoeners voor. De roepingen uit dit milieu zouden niet ontbreken: Jan de Grootte en Matthias Tsergoossens waren de eersten²³³.

Raadselachtig zijn de beweegredenen, die de Gentenaar Jan van Hecke in 1462 en Petrus Comperes uit Kassel [1474] naar Scheut voerden. Was het de naam van Hendrik van Loen, die voor deze universitair geschoolden, zoals op Marcellius Voet, een aantrekkingskracht uitoefende ?

De intrede van Petrus de Thimo, deken van het kapittel van Anderlecht, was het gevolg van het afsterven van Pieter de Smet, kapelaan in de St.- Pieterskerk aldaar. De deken, die daar tegenwoordig was

p. 186.

en de boetegordel van de afgestorvene zag, besloot zich terug te trekken in de kartuizerij, hoewel hij reeds op gevorderde leeftijd was²³⁴. De jonge *magister artium* daarentegen, Jan van Brugge of Floriszone was een wees. In 1471 had hertog Karel van Boergondië beroep gedaan op de kloosterlingen om de 15 jarige jongen voor een drietal jaren op te nemen, wat echter ge-weigerd werd. Later zou de kartuis delen in de studiekosten aan de universiteit samen met diens broer Maarten en de hertog²³⁵. Afgestudeerd vroeg hij dan ook om opgenomen te worden in het convent. Wanneer de kartuizers enkele decennia later een zeven of acht jongens zullen herbergen te Anderlecht, zou Joost Smets uit hun midden voortkomen, zijn studies te Leuven voltrekken op kosten van het klooster en intreden te Scheut²³⁶.

Hendrik Ory, neef van de kapelaan van het begijnhof Niklaas Ory, erfde diens voorliefde voor de kartuizers. Toen hij te Parijs had gepromoveerd als *magister artium* besloot hij te Scheut in te treden waar hij wenste de plaats in te vullen, die door het overlijden van Marcellius Voet was opengekomen²³⁷.

p. 187.

²³¹ DE WAL, I, 15^V: « *D. Roberti de Merchtene Bruxellensis sacerdos secularis...* »

²³² Het is niet onmogelijk dat de kanunnik Jan Jakemijns een rol speelde in de overgang van Jan van Keulen uit het fraterhuis naar Scheut in 1466: diens testamentuitvoerders zouden bijdragen tot de inkleding van deze nieuwe monnik; VOET-TOURNEUR, f.51: « *...frater Joannes de Colonia sacerdos et frater de domo Nazareth in Bruxella...* » ; ID., f.43: « *Frater Arnoldus de Calk...fuit fratre in Nazareth...* » .

²³³ Jan de Grootte zoon van de vroegere zegelbewaarder van Brabant en broer van de latere kanselier Karel, werd kar-tuizer in 1470; VOET-TOURNEUR, f.44^V. Matthias Tsergoossens, neef van Jan Middelborch, die hem als pleegzoon had aanvaard, was in het klooster getreden in 1471. Jan Middelborch stierf als burgemeester te Brussel in 1487.

²³⁴ VOET-TOURNEUR, f.51: « *Item post obitum domini petri amici huius domus videtur spiritus eius requievise super decanum suum D. Petrum de Thimo, qui eum inungere vellet dictum domnum Petrum circa pectoralia et corpus invenit cilicium... Hic decanus semel audiens a priore huius domus quod quidem fere 1 annorum intrasset ordinem nostram cepit post ea concipere affectum ad intrandum ordinem nostram, qui tantum fecit, institit et laboravit quod omnia dereliduit et ordinem in hac domo assumpsit.* »

²³⁵ ID.;, f.45: « *Item eodem anno XXI petitum fuit ex parte proncipis ut Joannes Florentis XV annorum reciperetur in domo vel ad triennium tre libros grossorum darentur in subsidium studii sui quod tunc negatum fuit sed postmodum pro parte concessum ita quod partem expensarum eiudem Joannis solvit domus Lovanii et partim eleemosinarius Pricipis et frater eius d. Martinus..., qui postea factus est hic monachus.* »

²³⁶ ID., f.65: « *Item anno domini XIII^CXCVII, ...fuit hic receptus et investitus frater Judocus Fabri...qui fuit enutritus cum iuvenibus nostris in Anderlaco et postea expensis nostris fuit missus ad studium in Lovanio...* »

²³⁷ VOET-TOURNEUR, f.65^V: « *Item anno LXXXVII circa nativitatem beate Marie venit hic ex studio Parisiensi Henricus Ory nepos quondam magister Nicolai Ory...qui ob mortem prioris nostri viden cacare locum proposuit huic seculo renunciare...* »

Adolf Coutereau was met een vriend Petrus Eeckaert zijn neef gaan opzoeken in de kar-tuis: Jan de Grootte. Toen dit bezoek zich herhaalde, kwam de moeder van Adolf haar zoon weghalen uit het klooster. Langs vele zijden oefende men druk uit opdat hij zijn verlangen zou laten varen: zo werd ook abt Herdinx van Affligem, zijn oom erbij betrokken. Op 5 Februari 1491 werden beide jonge lui ingekleed²³⁸. Uit hetzelfde milieu was Hendrik Hinckaert, zoon van ridder Jan Hinckaert²³⁹, wiens tante Marie vander Borch een weldoenster was van het convent²⁴⁰.

De weldoeners Hendrik van Bergen en Frans Busleyden waren gekend om hun welwil-lendheid tegenover de kartuis. Uit hun vriendenkring of onder hun dienaren werden ook roe-pingen geboren voor het kartuizerleven: Simon Vilain, *magister artium*, was uit de *familia* van Hendrik van Bergen²⁴¹. De persoonlijke tussenkomst van dezelfde bisschop in een kapittel-toespraak te Scheut, maakte het mogelijk dat de Augustijnerkanunnik Gabriel Ofhuys van St.-Jacobs op den Coudenberg mocht overgaan naar Scheut²⁴².

p. 188.

De roepingen bleven nog enkele jaren uit de Brusselse middens voortkomen: Pieter Sicherain [1500], Antonius van Vleserbeke [1510], Filips vander Noot, Jan Meerhout, genoemd naar de plaats van geboorte, en Egidius Cuesel uit Ninove, waren beiden te Brussel werkzaam als *Submonitores* bij de Fraters van het Gemene Leven²⁴³.

Hubert Molengraafs van Loen uit 's Hertogenbos, deed zijn noviciaat te Scheut. Hij ver-wachtte nochtans naar de kartuis nabij zijn vaderstad gezonden te worden, en nam zijn voor-zorgen: hij maakte een lijfrente over aan Scheut, voor zolang hij daar verblijven, zou. Werd hij overgeplaatst naar den Bos, dan volgde de som²⁴⁴. In 1502 werd hij prior te 's Hertogenbos.

De keuze van een klooster werd min of meer aangegeven door de ouders zelf. Petrus van der Noot en zijn vrouw Engele vander Heyden in hun testament zouden de kinderen bedenken « die in eenigher ghereformeerder Religien » hun intrede deden tot welzijn van de orde, terwijl zij integendeel bij hun intrede in « eenighe onghereformeerde religie oft cloostere » « ghehee-lijck ghepriveert wordden ende blijven in alle successien die hen moegen competeren²⁴⁵ ». Het

²³⁸ VOET-TOURNEUR, f.72^{r-v}: « *Item hoc anno XIII^c xc altera Katarina venerunt ad nos duo iuvenes quorum unus vocabatur Adolfus Coutereau filius domini Roberti Coutereau... qui Adolffuus habuit hic nepotem fratre Joannem de Grootte. Alter vero vocabatur Petrus Eeckaert... qui pro tunc petierunt visitare fratrem Joannem de Grootte... Breviter namque postea redierunt desiderantes intrare chorum ac videre modum ordinis se incontinenti altera die postquam domum intraverunt venit mater prædicti Adolphi et eundem secum duxit et tam opsa quam abbas de Affligio avunculus eius ceteri fatres et cognati eius eum a sancto proposito blanditiis ac promissionibus aliisque retrahere conati sunt... »*

²³⁹ ID., f.72^v: « *Item anno XCI octava maii fuit hic receptus ad osculum pacis Henricus Hinckaert nobilis filius Joannis Hinckaert militis ».*

²⁴⁰ Cfr. *supra*, blz.

²⁴¹ VOET-TOURNEUR, f.47^v: « *Item anno domini xC^c ipsa die Epihanie domini venit apud nos honestus iuvenis magister Simon Vilain... ex familia Henrici de Bergis. »*

²⁴² ID., f.74^v: « *Item eodem anno... fuit hic admissus ad investitionem instantia ac rogatu Domini Henrici de Bergis Episcopi Camerancensis qui ore proprio relationem egregiam fecit in capitulo domnus Gabriel Ofhuys religiosus domus s. Jacobi Frigidi Montis... »*

²⁴³ VOET-TOURNEUR, f.78^v: « *...quid ambo ante ingressum ordinis fuerunt submonitores in domo fratrum apud Nazareth in Bruxella. »*

²⁴⁴ ARA, Kerk. arch., 11675: *testament 11 Februari 1499.*

²⁴⁵ *Ibid.*, 11679: *Testament van « Eerbaere ende Schiltborne Peeter soene van Geldolfs vander Noot ende joncfrouwe Enghele... »*

p. 189.

gebeurde eveneens dat de ene broeder de andere aantrok. Filips Vilain zou Simon zijn oudere halfbroeder vervoegen te Scheut in 1513²⁴⁶.

Later zullen de bronnen over de roepingen schaarser worden. Nochtans blijkt het dat de beperkte cirkel rond Brussel doorbroken werd. Men heeft monniken uit de meest verspreide streken: uit Mechelen, Aalst, Leuven, Dowaaï²⁴⁷.

De roepingen in de XVIde eeuw moesten streng getoetst worden. Waar dit niet gebeurde kan men zich aan ontgoochelingen verwachten. Levinus Ammonius, een kartuizer-humanist, die in één van zijn brieven kloeg dat hij te jong het kloosterleven was aangegaan²⁴⁸, had genoeg rijpheid van geest om ook het standpunt van de orde te omschrijven in een tractaatje *De institutione Novitorum*. Hierin waarschuwde hij voor de toenmalige moderne jeugd. De postu-lanten, die aan de kloosterpoort aankloppen hebben zich meestal bekwaamd in de letteren en zijn min of meer beïnvloed door de Lutherse gedachtensfeer. Zij zijn onwillig, spreken de leraar tegen en vinden heel wat traditionele gebruiken belachelijk²⁴⁹.

p. 190.

De geleerde postulanten, die men gretig had aanvaard, zoals de Brusselaar Jan Zuene²⁵⁰ en de Leuvenaar Jan van der Heyden waren wel zeer beslagen in talen²⁵¹, maar beiden zouden het klooster een harde ontgoocheling bezorgen.

Alle roepingen kwamen nu wel niet uit deze middens. Frans Caveneer, bij voorbeeld, was koster in de abdijkerk te Ninove. Waarschijnlijk werd hij aangetrokken door abt Hey van Ninove, die zijn laatste jaren te Scheut doorbracht²⁵². Naast recruten uit de sceptische nieuwe jeugd, waartegen gewaarschuwd werd, bestonden ook eenvoudige naïeve postulanten, zoals Petrus Beets, die van in zijn prilste jeugd *bonus infans* te Leuven in de St.-Jacobskerk was geweest. Hij had nimmer wereldkleedij gedragen²⁵³. De laatste monnik, die te Scheut intrad, niet de minst interessante, had ook zijn opleiding genoten bij de koorknappen van de St.-

²⁴⁶ VOET TOURNEUR, f.82: « *Egidius Vilain pro nunc habet duos fratres s fratrem Simonem Vilain et fratrem Philippum Vilain in hac domo...* ».

²⁴⁷ Uit Mechelen: Firmin Torment [1519], Georges Cooman [1564], Filibert Cooman, zijn broer [1568]; uit Leuven: Adriaan vander Hoeven [1526], Jan vander Heyden [1531], Pieter Bets [1549]; uit Aalst: Pieter Weyten [1510], Jan Roelants [1539]; uit Dowaaï: Jan Bruneau [1532]. Cfr. DE WAL, I, 17-19.

²⁴⁸ BESANCON, *Stadsbibl.*, hs 599, f.278 : « *Sed heu miser in hasce compedes imprudens inieci pedes prior etiam quam vel mihi notus essem, vel scirem quid esset monachismus. Haud invitus quidem sed tamen imprudens.* »

²⁴⁹ DE WAL, II, 62: geeft een fragment: « *Predictus D. Levinus Ammonius...scripsit modum quo Novitii in ordine Cartusienſi recte queant institui et preterea conqueritur quod hac tempeſtate vix aliquis ad conversionem veniet presertim ex iuvenibus qui non ante ſit in ludo litterario ex iis quā nunc fere traduntur opinione novæ et exoticæ per Lutheranos introductæ nonihil afflatus, ſi non omnino imbutus, inde enim fit ut ad obsequendum preſcriptis magiſtri non ſint voluntarii, facile reſpondent, ceremonias iirideant...* »

²⁵⁰ DE WAL, II, 14: Jan Zuene trad in op 24 Juni 1524 en gaf een som geld om de werken van Hieronymus te kopen, die door Erasmus waren uitgegeven. « *Videtur initio aliquod ſpecimen religionis dedisse...ſed poſtea permisit ſe decipi callidi fraude Novatorum huius ſæculi.* »

²⁵¹ ID., II, 48^v, a.1538: « *2 Junii apud noſtros monachismum amplexus eſ D. Jonnes de Merica, natione Lovaniensis, optime verſatus in humanioribus litteris græcis et latinis et ſcripsit diverſos tractatus.* » .

²⁵² ID., II, 76^v, a.1552: « *17 Julii D. Franciscus Caveneer natione Flander de Neygen, Custos Eccleſiæ in ampliffima abbatiâ Ninivensi ordini noſtro ſe addixit in Scheut monaſterio noſtro...* » .

²⁵³ ID., II, 151, a.1580: Toen de monniken door het protestantse stadsbestuur uit de stad Brussel werden gedreven moest P. Bets een wereldkleedij laten maken « *...quā hactenus toto vitæ ſuæ ſpatio non geſtaverat, ab ineunte ætate bonus infans fuerat Lovanii et ſemper toga talari indutus fuerat.* » .

Niklaaskerk te Brussel en was vòòr zijn intrede in dienst geweest van de pastoor van de Kapellekerk, D. Gislenus de Vroede, suffragaan van Mechelen²⁵⁴.

p. 191.

Uit de aard van de instelling zelf zijn de roepingen van de staat van convers anders gericht en meermaals uit een ander milieu. Niet dat deze roepingen steeds uit een lagere stand kwamen. Gezien het feit dat conversen noch donaten gehouden zijn tot het koorofficie der monniken, zouden verschillende roepingen voorkomen uit hetzelfde sociaal milieu, dat het monnikenconvent uitmaakte. De eerste convers die te Scheut aanvaard werd was trouwens de meer dan 40 jarige patriciër Hendrik van Heetvelde [1460], zoon van Siger en van vrouw Joanna Tsleeuws²⁵⁵. Deze man zou een twaalf jaren doorbrengen in de eenzaamheid, die hij gezocht had. Waarschijnlijk had hij een ziekelijk gestel²⁵⁶.

Jan Cambier, die zestig was, had vroeger het ambt van baljuw te Geraardsbergen waar-genomen. Mits bijzondere toelating van het convent en de Grande Chartreuse, kon hij als do-naat aanvaard worden: hij treed binnen in 1472 na zijn huiselijke zaken geregeld te hebben²⁵⁷. Jan Everaert, zoon van Clara Molenpas, - in eerste huwelijk met meester Jan Everaert verbonden, en daarna met Jan van Elselaer, - trad ook te Scheut in als donaat.

Bepaald een uitzondering kan men magister Franco Wae-

p. 192 [mankeert].

p. 193 [mankeert].

p. 194 [mankeert].

p. 195.

en Petrus de Thimo van Anderlecht. Een aanvraag werd om deze reden afgewezen. Het kwam voor met de oude deken van Tienen, aan wie men zulke zware eisen stelde dat hij ten slotte, zo hij toch intrad, nog moest gestraft worden omdat hij zo lang gewacht had zijn roeping te volgen²⁵⁸.

²⁵⁴ ID., f.137^V, a.1575: «...Fuit autem D. Joannes ultimus novitius in Scheut optime noverat cantum quia in pueritia sua fierat symponiarius et choraulus ni fallor S. Nicolai. Postremo inservierat Pastori Capella qui erat R. D. Gislenus de Vroede episcopus Salubriensis et suffraganeus cardinalis Granvelli... »

²⁵⁵ VOET-TOURNEUR, f.35: «Anno MCCCCLIX circa festum Marci Evangeliste frater Henricus vanden Heetvelde fuit receptus ad osculum ad statum conversi... qui fuit ultra XL annos antequam ordinem intravit et...Bruxelle, quia de nobilibus oppidi fuit, vixit... » ; ARA, Kerk. arch. , 115, f.LXXIV^V: «...henrick vanden heetvelde, soen wilen zeghers vanden heetvelde... ». Hij had nog een broer en twee zusters. Zijn broer Zweder was overleden vòòr zijn intrede: *Ibid.* , f.lxxvi^V; WENEN, *Nationalbibl.* , hs 12775, f.139^V: Op 8 Jan. werd een anniversarium gevierd «*fratris henrici vanden Heetvelde conversi huius domus et parentum eius fratrisque duarum sororum... »*.

²⁵⁶ VOET-TOURNEUR, f.46^V: «...qui multa passus ex caleulo et hietericia... ».

²⁵⁷ ID., f.46^V: «Item eodem anno [1473] de licentia Prioris Cartusie consensit conventus quod dictus Jac. Cambier reciperetur in donatum... ».

²⁵⁸ VOET-TOERNEUR, f.57^V: deze postulant moest zo hard beproefd worden dat hij zich zou terugtrekken: «*Item quidam decanus Thenensis LX annorum vel circa similiter institit...Persuasum fuit [priori] ut ad mensam vel ultra probaret extreme rigorem ordinis et si tnc videretur quod posset eum ferre tunc consuleret doctores Lovanienses de ingressu religionis. Si illi consulerent tunc posset ipsa bona consciencis acceptare ordinem et prior et conventus in conscientia, cum penitentia quod tam diu tardasset petere ordinem... ».* Het handelt hier waarschijnlijk over de *decanus thenensis* die als weldoener vermeld staat in het *Registrum Procuratoris* , ARA, *Kerk. arch.*, 11915.

De aspirant werd daarna onderzocht over zijn bekwaamheden of hij lezen en zingen kon, geestelijke of leek was. Ook hieraan hechtte men het grootste belang. De priester, magister Franco Waelhem, die onbekwaam was te zingen, mocht op advies van de visitator aangenomen worden als monnik. De zang nam in hun kloosters niet zo'n grote plaats in, en kon door ieder, die er zich voor inspande, aangeleerd worden. Aanvaardde het convent hem liever als *clericus redditus*, dan stemde hij ook hiermee in²⁵⁹. Franco zou echter niets worden en alle mogelijk-heden opgeven na enkele maanden²⁶⁰. Een priester, kanunnik Arnoldus uit Boxtel, werd gewei-gerd wegens een spraakgebrek, dat het hem onmogelijk maakte de lange lessen uit het koor-officie voor te dragen. Het convent had er reeds ervaring van en weigerde beslist hem nog te aanvaarden, toen hij na een eerste proeftijd was weggegaan²⁶¹.

p. 196.

Na dit onderzoek, wanneer prior en convent bereid zijn de postulant te aanvaarden, legt deze zich neer en vraagt om opgenomen te worden als een dienaar van allen. Men houdt hem dan het harde voor dat hem te wachten staat. Zo hij zich niet terugtrekt, ontvangt hij van de prior en de medebroeders de vredekus²⁶².

Hierna is het de postulant toegelaten een kleine tijd huiswaarts te keren, zo hij niet dadelijk ingekleed wordt²⁶³. Deze tussenruimte kon heel wat verschillen. Jan Biest en Jan van Hecke werden beiden *ad osculum* aanvaard rond Kerstmis 1460²⁶⁴. De eerste zou ingekleed worden op 19 januari 1461²⁶⁵, de tweede acht maanden later op 20 Augustus²⁶⁶. Hendrik vanden Heetvelde, die aanvaard was « *ad osculum ad statum conversi* » op 25 April 1460 begon op 6 Juni zijn noviciaat²⁶⁷. Anderen, vooral de Brusselse roepingen maakten het korter. Jan de Grote en Matthias Tsergoossens bleven maar enkele dagen wachten²⁶⁸. Adolf Coutereau en Petrus Eeckaert, die reeds moeilijkheden

p. 197.

hadden gekend, haastten zich hun noviciaat te beginnen, een kleine week na hun aanvaarding²⁶⁹.

Het eigenlijke proefjaar voor koormonniken en conversen begint met de inkleding. Waar de *Statuta antiqua* aan de prior of de procurator verboden kleding of andere vergoeding

²⁵⁹ *Statuta Antiqua*, p. III, c. ,18, n. 4: « ...examinatur quoque si legere et centare noverit et potest. »

²⁶⁰ VOET-TOURNEUR, f.60; ARA, *Kerk. arch.*, 11590, f.LVIII.

²⁶¹ VOET-TOURNEUR, f.88: « *Item anno xv^e xv fuit hic investitus dominus Arnoldus presbiter et canonicus de Boxtel... qui non perseveravit in ordine... et recessit sed iterum reversus est ad domum petens iterum recipi. Iste habuit defectum in lingua quod quando lectiones legit in tantum titubavit quod non poterat legere lectionem ex quo defectu conventuales non erant multi inclinati ad eum quia multa sunt legenda tam in ecclesia quam in refectorio... et per talem defectum conventus multum gravaretur in exspectando... » .*

²⁶² *Statuta antiqua*, II. c. 23, n. 5,6,8,9.

²⁶³ *Ibid.*, n. 7: « *Qui si statim non sit paratus indui certus ei usque ad quem venisse debeat, dabitur terminus non nimis remotus, ad quem si non venerit, nos non teneamur eidem.* »

²⁶⁴ VOET-TOURNEUR, f.38: « *Item eodem anno circa natale Domini institerunt hic pro loco magister Joannes Hac et dominus Joannes Biest et ambo fuerunt recepti ad osculum... » .*

²⁶⁵ *ID.*, f.38: « *Item anno 1461 altera Prisee Virginis fuit hic vestitus dominus Joannes Biest.* » .

²⁶⁶ *ID.*, f.39: « *Item eodem anno die Bernardi vestitus fuit hic magister Joannes Hac... » .*

²⁶⁷ *ID.*, f.37^v: « *Anno MCCCCLIX circa festum Marci ev. frater Henricus vanden Heetvelde fuit receptus ad statum conversi... qui fuit vestitus* » .

²⁶⁸ *ID.*, f.44^v-45: « *...fr. Joannes de Groote... qui fuit receptus ad osculum in statu monachali tertia Aprilis... et dominica sequenti passionis... octava Aprilis vestitus.* » ; *ID.*, f.45: « *wordt na 10 dagen gekleed.* »

²⁶⁹ VOET-TOURNEUR, f.72^v.

te eisen van de novice²⁷⁰, werd dit gemilderd in de *statuta nova*, die voorzagen dat een welstellende novice zelf zijn kleederen bezorgde. Het blijkt nu wel niet dat te Scheut geld geëist werd om de kleding te vergoeden, maar zowel in de rekeningen als in de testamenten staan sommen geno-teerd, die dienen tot dit doel. Voor de eerste kloosterlingen te Scheut noteerde Jaspar vander Stoet nauwkeurig deze giften onder *quædam extraordinaria*. Jan de Bruyne bracht een kleine som geld aan van 2 pond Br. en 2 schelling. Het volstond niet voor de aankoop van wollen stof, vachten tegen de koude, een riem en sandalen²⁷¹. Evenzo Thomas Meeck en Jan Biest²⁷².

De patriciër Hendrik vanden Heetvelde zou milder zijn. Hij gaf een bijdrage van 4 pond br. 18 sch. 2 d., waarmee hij meer dan dubbel zoveel witte wollen stof liet kopen en ook grijze stof voor de conversenkap. De dag van zijn inkleding waren er genodigden, die hij met het convent zelf op Rijnwijn vergastte²⁷³.

p. 198.

De klederen van Jan van Keulen werden in 1465 gedeeltelijk vergoed door de testament-uitvoerders van Jan Jakemijns uit Brussel²⁷⁴. Later zou de kroniekschrijver Simon Vilain²⁷⁵ en Antonius van Vlesembeke loven²⁷⁶ omdat zij zo ruimschoots in hun kleding en professionkosten hadden voorzien. Hetzelfde wordt gezegd van Livinus Cooman, Firmin Torment en anderen²⁷⁷.

Gelden voor klederen werden soms op het einde van het noviciaat voorzien in het testament, dat de novice vòòr zijn professie opmaakte. Bijzonder welwillend lijkt Hubertus van Loon uit den Bos niet te zijn. Hij bepaalde dat de kosten van zijn inkleding « waarin de novice zelf moet voorzien, zoals gezegd wordt » begrepen waren in de lijfrente die hij aan het convent van Scheut overdroeg²⁷⁸.

Maar niet alleen in de kleding werd voorzien bij de intrede. De voornoemde Hendrik van Heetvelde liet tevens een cel bouwen waarin

p. 199.

hij zou verblijven²⁷⁹. Deken Petrus de Thimo gaf bij zijn intrede een som om een kluis bewoonbaar te maken²⁸⁰. Een dergelijke bijdrage deed ook de convers Amandus Amelen.

²⁷⁰ *Statuta antiqua*, II, 18, n.2: « *A novitio nec vestis, nec aliud exigatur...* Dit werd in *Stat. nov.*, II, c. 5, n. 4 gewijzigd: « *Novitii si habent unde provideant in novitatu de vestibus sibiipsis* ».

²⁷¹ ARA, *Kerk. arch.*, 11915, a.LVIII [1459 n.s.].

²⁷² ARA, *Kerk. arch.*, 11915, a.LIX: een bedrag van 3 lb 2 s. 8 d. vanwege Thomas Meeck en 1 lb 2 s. 8 d. van Jan Biest.

²⁷³ *Ibid.*, a.LIX: « *Item pro quatuor gelten vini renensis et dimidio Salme tam pro conventu quam pro hospitibus in indumentione eiusdem* ».

²⁷⁴ ARA, *Kerk. arch.*, 11933: « *Item in octava assumptionis beate Marie ab executoribus testamenti domini J. Jakemijns pro vestibus novicii nostri fratris Joannis de Colonia...* »

²⁷⁵ VOET-TOURNEUR, f.47^v: « ~~*qui domui reliquit satis bona vestimenta de quibus comparavit sibi sua necessaria et expensis tam in vestitione quam in professione.*~~ ».

²⁷⁶ *Id.*, f.81: « ~~*...cuius parentes de expensis graciose et popiose providerunt tam in vestitione quam professione...*~~ ».

²⁷⁷ ARA, *Kerk. arch.*, 11675: een lijfrente werd aan Scheut gegeven « *Illo tamen salvo quod expensis vestium in novitatu pro me factas [de quibus novicius ut aiunt se providere tenetir] sub eadem pensione...comprehendo, assigno et includo.* »

²⁷⁸ ?

²⁷⁹ VOET-TOURNEUR, f.35: « ~~*...Henricus vanden Heetvelde fuit receptus...pro quo fiebat tunc etiam una cella iuxta cellam portarii veteris edificii suis expensis...*~~ ».

²⁸⁰ *Id.*, f.51: « ~~*Hic dedit pro reparatione prime celle borealis sc. Ducisse internus ad inhabitandum xx re nenses in qua ipse post habitavit.*~~ ».

De eigenlijke overdracht van goederen gebeurde meestal op het einde van het noviciaat voor de professie.

Tijdens de noviciaatsperiode waren de kloosterlingen onder de leiding van een oudere monnik, gewoonlijk de vicarius, zoals Jan Biest op het einde van zijn leven zou kunnen getuigen dat hij het grootste deel van het convent gevormd had. Jan Biest was vicarius van 1475 tot 1504: hij had zijn leerlingen in angst en zorgen opgeleid²⁸¹. Petrus de Thimo, de bejaarde deken, Jan van Brugge Floriszone, de tengere jongen, die enkele jaren later zou sterven, Hendrik Ory, de jonge afgestudeerde, Adolf Coutereau, Petrus Eeckaert, Hendrik Hinckaert, de aristocraten en Joost Fabri, die op kosten van het klooster had mogen studeren en die zichzelf de leerling noemt van Jan Biest²⁸². Hubert van Loen, Simon Vilain, Petrus Sicherain en de humanist Gabriël Ofhuys.

Wanneer het noviciaat ten einde loopt, vraagt de novice tij-

p. 200.

dens een kapittelzitting om barmhertigheid « *misericordiam...postulaverit* ». Hierop wordt hem de toelating verzekerd dat hij vrij kan uitgaan en wordt hem de mogelijkheid gelaten zijn bezit uit te delen aan wie hij het begeret²⁸³.

Te Scheut kwam door dusdanig testament een eerste merkwaardige gift: het legaat van Hendrik vanden Heetvelde. Diens bezittingen waren zo omvangrijk en de overdracht aan Scheut bracht een zo grote administratieve verwikkeling, dat de visitor van de provincie aan de novice toestond zich, zoveel het nodig was, naar de stad te begeven²⁸⁴.

Jan van Hecke stelde als geschenk bij zijn professie een som geld ter beschikking waarmee verschillende *codices* konden vervaardigd worden²⁸⁵. Ook Jan de Groote had enkele kostbare boeken meegebracht, onder meer een geminiatureerd werk, dat later gestolen werd²⁸⁶. Na de opkomst van de boekdrukkunst besteedde men geld om de uitgaven van de Kerkvaders aan te schaffen: bv. St. Hieronymus, die door Jan Zuene bezorgd werd²⁸⁷. Over deze boeken en andere kostbaarheden waren

p. 201.

de statuten zeer formeel: na de professie behoorden deze zaken slechts het klooster toe²⁸⁸.

Van de vrijheid die de testamenteurs gelaten werd, blijkt ruimschoots gebruik gemaakt, vooral in de late XV^{de} eeuw en het begin van de XVI^{de}. Pieter Zicherain gaf per

²⁸¹ ID., f.38^v: « *Et tandem senio fractus quia plures discipulos habuit in vita sua vidit maiorem partem chori repleti per discipulos suos quos instruxit pluribus laboribus et anxietatibus...* » .

²⁸² VOET-TOURNEUR, f.38^v: « *...Judocum discipulum suum etiam postes vicarium...* » .

²⁸³ *Statuta ant.* , II, c .XIII, n .1: « *...in quo cum in capituli itidem misericordiam humiliter postulaverit, facultas ei seu recedendi si voluerit, seu omnia quomodo vel quibus placuerit distribuendi libera tribuetur.* »

²⁸⁴ ARA, *Kerk. arch.* , 11594: « *Confirmo predictas licentias usque ad proximum capitulum tantum etiam fratri Henrico convero novicio eiusdem domus supradicte licentiam inrandi oppidum et loca vicina pro utilitate domus et confirmatione testamenti sui ante professionem suam quotiens opus fuerit. Prior Gandavi, anno LX dominica quasi modo [20 Aprili].* »

²⁸⁵ VOET-TOURNEUR, f.39: « *Fecit hic scribi suis expensis multos libros sc. in primis Catholicon preciosum quod iacet in Ecclesia...aurtam partem biblie que est minor ceteris partibus, legendas Francisci, sanete Clare et sanete Colete in uno volumine, Statuta... Horas de Domina...* » .

²⁸⁶ ID., f.71: Een postulant verdween zekere dag met enkele kostbaarheden « *ac unum preciosum libellum cum aureis imaginibus ex cella fratris Joannis de Groote.* »

²⁸⁷ DE WAL, II, 14.

²⁸⁸ *Stat. nov.* , II, c. VI, n. 19: « *Et nulla persona que apud nos fuerit professa tacite vel expresse, in libris vel in aliis rebus quibuscumque sui gratia ordinis acquisitis, usufructum vel alium quemlibet titulum sibi presumat vendicare, sed illum usum cum gratiarumactione non ut rei proprie sed aliene recipiat, si sibi concedatur.* »

testament 300 gulden om een cel te bouwen²⁸⁹. Hiervan blijkt niets verwezenlijkt. Maar Filips vander Noot zal voor zijn professie uitvoerig bepalen wat hij voor zijn eigen gebruik wenste. In zijn kluis moest een oratorium opgericht worden met bidstoel. Dit moest versierd worden met een mooi schilderij ter waarde van 20 Rg. Een schrijftafel met twee lezenaars en een zetel: Dit alles moest naar zijn keuze uit schrijnhout gemaakt worden met de nodige bewerking. Daarvoor stelde hij 100 Rg. ter beschikking, want hij vond dat zijn cel werkelijk slecht bedeed was. Het klooster mocht niet over de andere legaten beschikken zolang deze eis niet voldaan was²⁹⁰. Anderen waren helemaal niet zo veeleisend. Jan Zuene in 1525 vroeg slechts dat er een bergkast in zijn cel zou gemaakt worden en gaf er 6 Rg. voor²⁹¹, en Pieter van Leeuw, een Hage-

p. 202.

naar, behield zich een som voor om zijn cel uit te rusten, zo zijn zuster, de enige erfgename, zich niet zou houden aan de bepalingen²⁹². Naast deze eigen uitrusting werd meermaals een deel voorbehouden voor de afwerking van de gebouwen, de kloosterpand, de glasramen en kerk-versiering²⁹³.

Vervolgens was het een gewoon verschijnsel dat de jonge kloosterlingen een *anniversarium* stichtten voor hun afgestorvenen²⁹⁴. Dit ging gewoonlijk gepaard met de stichting van een *pitantia*²⁹⁵.

Het testament werd meestal gemaakt in het klooster zelf. Men leest soms dat het in het gastenkwartier, of in de tuin van de kluis tot stand kwam²⁹⁶.

Daar het statuut van de donaten anders was en deze oorspronkelijk geen geloften aflegden, is er hier ook geen sprake van een inkleding of noviciaat. Hun kledij was in het begin niet kloosterlijk: slechts een eenvoudige donkerkleurig dracht was voor hen voorzien²⁹⁷. Jan Pepercoren was de eerste donaat uit de Nederlandse kartuizerprovincie, die toegelaten werd tot de drie geloften. Tevoren

²⁸⁹ ARA, *Kerk. arch.*, 11674: «...item noch darenboven totten makene van eender Cellen inden selven goidshuyse driehondert Rg. eens... »

²⁹⁰ ARA, *Kerk. arch.*, 11683: Filips schenkt al zijn goederen « *salvo quod predicta domus sive prior ac seu procurator eiusdem non potuerunt recipere sive sisonere de redditibus seu bonis ut premittitur legatis donec fuere de infrascriptis sufficienter provisos.*

In primis volo et ordino fieri unum oratorium cum sede sua circumquaque conclusum et unam pulcram tabulam in eodem valoris viginti R. Item adhuc unam sedem scriptoriam cum suis pertinentiis. Item duas lecticas et unam Cathedram ad sedendum et unum conditorium et unam cistam et predicta omnia fieri volo iuxta meam voluntatem de lignis scriniferis et ornate iuxta et secundum voluntatem meam... »

²⁹¹ ARA, *Kerk. arch.*, 11688: «...voer eenen back van Thierasse... »

²⁹² ARA, *Kerk. arch.*, 11693: 1573.

²⁹³ *Ibid.*, 11683: Als de eisen van Filips vander Noot vervuld zijn « *contentus sum quod prior et conventus disponant de bonis per me ut premittitur legatis in edificando ambitum vel alias.* » Cfr. *Ibid.*, 11688 en 11672. Zie hoger, blz.

²⁹⁴ Enkele voorbeelden van anniversaria : VOET-TOURNEUR, f.39: Jan van Hecke geeft jaarlijks een gouden Leeuw « *qui ordinavit hic annue pro anniversariis parentum suorem unum Leonem.* »

ARA, *Kerk. arch.*, 11672 voorzag een rente van 10 rg. hiervoor: « *Hunc censum pretactum integraliter assignat et deputat testator pro anniversario patris et matris et omnium suorum amicorum et pro quibus intendit vel est obligatus.* ». VOET-TOURNEUR, f.74^V: Gabriël Ofhuys geeft L rg. « *pro memoria anniversarii matris mei...* ». Ook Filips vander Noot sticht een *anniversarium*.

²⁹⁵ BRUSSEL, *Dienst voor de Adel*, hs 345 geeft de pitanties aan die bij de *Anniversaria* gegeven waren.

²⁹⁶ ?

²⁹⁷ *Statuta nova*, III, c. III, n. 5: « *Et quamvis habitum non mutant secularem volumus tamen quod vestis eorum superior unicolor sit et tam longa quod genus operiat et transcendat...* ». De Zondagen en feestdagen droegen zij een conversenkap.

p. 203.

was hij beproefd geworden voor de staat van donaat²⁹⁸.

Waarin deze proeftijd bestond, verklaart misschien de aspirant donaat Jan de Bloeyere in zijn testament van 1509. Een tijd lang leefde hij als leek in het klooster zonder gelofte. In die tijd kon hij de levenswijze leren kennen en wilde hij in de staat van donaat aanvaard worden²⁹⁹. Het gebeurde wel meer dat sommigen eerst in het klooster aangenomen werden als proveniers om later donaat te worden. Dit was het geval met Gijsbert van Praet, die meer dan 30 jaar *prebendarius* geweest was en Pieter Cuesel, die na zes jaar donaat werd³⁰⁰. Quirinus van Brussel en Willem van Zuene werden eveneens als *prebendarius* aanvaard met de mogelijkheid en de hoop dat zij later donaat zouden worden³⁰¹, wat bij Willem Zuene waarheid werd na vier jaar³⁰².

p. 204.

§4. De bedrijvigheid van de *Officialles* .

Er bestaat onder de kartuizermonniken een groot onderscheid tussen de kloosterlingen, die in de kluis verblijven en de *officialles* , waartoe de prior, de vicarius, de procurator en de koster behoren.

Vooreerst is de kloosterling gebonden aan een strikt omljnd terrein, dat zonder reden niet mag overschreden worden. In het klooster houdt hij zich in de cel met het hofje en verlaat die slechts voor de gemeenschappelijke oefeningen³⁰³. Daarnaast werd voor elke kartuis een ge-bied vastgelegd, waarbinnen de monniken enige bewegingsvrijheid bezaten en waarin op som-mige tijden een gezamenlijke wandeling werd gemaakt. Dit heette men het vastleggen van de *termini* van het klooster³⁰⁴. In 1458 begrensden visitator Jacob Rubs en Arnold v. Helmont prior van Antwerpen het kloosterdomein, en hetzelfde jaar tijdens het generaal kapittel werd het goed-gekeurd³⁰⁵. Daarnaast bestonden de *Termini Possessionum* : het was

²⁹⁸ VOET-TOURNEUR, f.45: « *Item in eodem anno venit hic ex domo Rubeo Valis frater Joannes Papereo ren ut probetur ad statum donati, qui receptus est ad statum donati, etiam ad tria vota prout multum desideravit et impetratum et concessum fuit a capitulo generali pro hiis qui vellent...* » .

²⁹⁹ ARA, *Kerk. arch.* , 11680, 2 Juni 1509: « ...ende hoe hij de selve werelt vliende een sekeren tijt alsoe hij seyde gewoent hadde als leek sonder eenighe sunderlinghe religieuse professie gedaen te hebbene, binnen de voirs goidthuesen van Scheute ende die goede oefeninghe vanden geprofesseyden bruederen desselfs goidshuys bemerct, gesien ende geexperiet... »

³⁰⁰ VOET-TOURNEUR, f.89: « *Anno xv^f xxx xxii Novembris fuerunt hic recepti ad professionem donatorum Ghisbertus van Praet qui fuerat plus quam xxx annorum prebendarius...et frater Petrus Cuesel...qui fuerat prebendarius circa sex annos.* » .

³⁰¹ ID., f.89^v: « *Item anno domini xv^f xxii fuerunt hic recepti in statu prebendariorum primus Quirinus de Bruxella et alter frater Wilhelmus van Zuene etiam Bruxellensis sub spe quod erunt donati tempore su* » .

³⁰² ID? 89^v: « *Anno xxvi fuit receptus ad professionem ad statum donati Wilhelmus de Becker qui et Zuene dicitur de Bruxella...sartor.* » .

³⁰³ Dit eremitisch aspect werd zeer scherp door Guigo beklemtoond in zijn *Cons.* , c. XIV, n. 5 en XXVIII tot XXXI. Hetzelfde werd in de *Stat. ant.* , II, c. XV-XVII en de *Stat. nov.* , II, VI, aangescherpt.

³⁰⁴ *Stat. nov.* , c. II, n. 2: « *Domus ordinis quae non habent terminos sibi per ordinem assignatos vocnet Visitatores illius provinciae qui eis assignent terminos secundum Ordinis honestatem competentes et pro monachis breviores. Et haec eadem in domibus novis recipiendis...* » . Over deze wandelmogelijkheid, vlg.

³⁰⁵ ARA, *Kerk. arch.* , 11590, f.XII^v-XIII^v. HANBURY, Mich., *Discoveries at the London Charterhouse*, - Pax , XLIV, 1954, 167-68.

de afbakening van het gebied der bezittingen dat open stond voor de activiteit van de procurator³⁰⁶. Te Scheut werden deze grenzen nooit

p. 205.

getrokken. Zeker niet in 1458. In de akte immers die de omlijning geeft van de eerste grens, besluit men de wijdere cirkel niet vast te leggen omdat het klooster nog te nieuw is³⁰⁷.

Wie uit de cel en de stilte geroepen werd om een ambt te vervullen, wist dat zijn bezig-heden zich op een gans ander plan zouden bewegen. Sommigen werden zeer vlug tot het aktie-ve leven geroepen: Jan de Bruyne werd procurator in 1460, het derde jaar dat hij in de cel ver-toefde³⁰⁸. Marcellus Voet werd na 8 jaar vicarius³⁰⁹. ~~Er bestond geen andere regel, die bepaalde hoe lang men in de eenzaamheid bleef. Er is voor de tijd dat men in de cel verblijft tot een dergelijke ambstvervulling echter geen andere duur waar te nemen dan de speling van de vacatures van één of andere bediening.~~

Het was niet het prioraat op de eerste plaats dat de monnik veel buiten de grenzen van het klooster bracht. Integendeel, de prior droeg volgens de traditie der kartuizerconstitutie op de eerste plaats zorg voor het geestelijk welzijn van het konvent. Hij moet vòdrgaan in de beoefening van de stabiliteit³¹⁰. Daarnaast viel ook op hem toezicht over de financies, die slechts voor een zeer beperkt deel in handen van de procurator mochten zijn³¹¹.

p. 206.

Te Scheut had de prior zorg over de financies, inkomsten en uitgaven *quoad accidentalia*, waaronder vooral giften gerekend werden en de materiële uitbouw van het klooster³¹². Op deze manier wordt de kartuizerprior van Scheut onder een dubbel aspekt getekend in de bronnen en voornamelijk in de kroniek. De éne maal overweegt het geestelijke karakter, zoals bij prior Hendrik van Loen en Marcellus Voet, een andere keer zal de materiële verwezenlijking geprezen worden zoals dit met Matthias Tsergoossens het geval was.

Bij het ontslag van prior Hendrik in 1474 was de algemene verslagenheid zo groot dat men hem met alle redenen trachtte te overtuigen onder hen te blijven om zijn opvolger en onderdanen te beleren³¹³. De bezorgdheid van prior Hendrik uitte zich tot in het detail van het kloosterleven. De pitanties, bijkomstige gaven voor de monniken, mochten slechts uitgedeeld worden op dagen dat er geen onthouding was³¹⁴.

³⁰⁶ *Statuta ant.*, II, c. XVI, n. 1.

³⁰⁷ ARA, *Kerk. arch.*, 11590, f.XIII^V: « *Terminos vero possessionum ac procuratoris dicte domus propter eius novitatem que valde multis adhuc indiget esque dum capitulum huiusmodi terminos statuere decreverit distulimus limitare.* »

³⁰⁸ VOET-TOURNEUR, f.33^V: « ~~*Et pucis annis in cella et silentio transactis se circa trienium...ordinatus est frater Joannes de Bruyne procurator.*~~ »

³⁰⁹ ID., f.40: « ~~*...et quasi post octo annos...ordinatus est vicarius...*~~ »

³¹⁰ *Stat. nov.*, II, c. II, n. 19: « *Cum propter Priorum ordinis nostri evagationes nimias et discursus...nostra religiositas notabiliter et merito fere ubique diffamata...* » ; *Stat. nov.*, II, c. X, n. 6: « *...priors inter cætera quæ eis debent quietis et stabilitatis et aliorum nostræ religionis exercitorum præbere debent seipos in exemplum...* »

³¹¹ *Stat. nov.*, II, c. III, n. 13: « *Priors non permittant procuratores servant pecuniam ultra decem librarum quantitatem.* »

³¹² ARA, *Kerk. arch.*, 11934: « *quoad accidentalia, quæ prior tenet* ».

³¹³ VOET-TOURNEUR, f.48.

³¹⁴ ARA, *Kerk. arch.*, f.LXIX, 31 Jan. 1459; *Ibid.*, f.lxx, 20 Oct. 1464: « ~~*Notum sit omnibus posteris nostris quod quamvis in hac littera sit expressum quod daretur pitancia vini in die quo ipsius rumoldi Fabri et elisabeth van Zuene eius coniugis anniversarii memoria ageretur hoc intelligendum est si non fuerit dies talis utpote abstinentie, quo vinum secundum statuta minime ministrantur.*~~ » ; Rombout Smets en Elisabeth van Zuene, die een rente geven van drie gulden voor het stichten van een jaargetijde, behielden jaarlijks één gulden « tot eenre

p. 207.

Zoals men kan opmaken uit de laatste levensjaren van oudprior Hendrik, toen hij zich te Herne had teruggetrokken, was hij een voorbeeld van stiptheid en ijver voor het koorofficie³¹⁵. Deze zorg voor het koorgebed lijkt trouwens een evenzeer opgemerkte deugd voor prior Marcelis Voet, die spijs zijn ziekte de diensten dag en nacht bijwoonde³¹⁶. Van Matthias Tser-goossens wordt wel zijn vroom einde verhaald: hij las de laatste dag nog met twee monniken de Metten van O.L.Vrouw en maande hen aan het trager te doen. Nochtans trokken de ekono-mische verwezenlijkingen bij hem meer de aandacht. Van hem werd gezegd dat hij vredelievend, eenvoudig en goed was en zeer bezorgd voor het klooster, want hij verwierf verschil-lende hofsteden³¹⁷.

Buiten de belangstelling, die de kartuizerprioren hadden voor hun eigen konvent, werden zij soms aangesteld tot visitator of medevisitator van de ordeprovincie. Jan Meerhout viel dit ambt te beurt, evenals Christiaan Noutz, de laatste prior van Scheut³¹⁸. Ook hiermede is het aktiviteitsveld van de prioren van Scheut niet afgesloten. Meerdere malen treden zij op in het publieke leven, ook al is

p. 208.

het niet steeds met hetzelfde succes. In 1469, op 31 December, zat Hendrik van Loen mee aan op een verzoeningsmaal dat de Amman, Jan van Kestergate, inrichtte na de overeenkomst tussen de partijen van de Brusselse patriciërs³¹⁹.

Marcilius Voet aanvaardde een sterker uitgesproken diplomatische zending in de strijd tussen Gent en de Roomse koning Maximiliaan [1484-1485]. Herman Moeyenson, de koster van de genadekapel beweerde in een visioen gehoord te hebben dat de vrede slechts hersteld kon worden door tussenkomst van de kartuizers. Kanselier Karel de Groote vond dit opzet niet zo kwaad en zette de prioren van Brussel, Antwerpen en Diest aan om zich in dienst te stellen van de vredesplannen van Maximiliaan. Rond midden April 1485 vertrokken de prioren van Herne, Scheut en Zeelhem naar Gent, waar Willem Rym het bevel voerde. Spijt hun opdracht werden zij te Gent gevangen gezet in het raadhuis om, na zeven weken, geïnterneerd te worden in de Gentse kartuis. Dezelfde dag echter viel het bewind van Willem Rym en konden, na een veertiental dagen, de monniken huiswaarts keren. Deze onderneming had hun veel geld gekost, waarvoor zij geen schadeloosstelling kregen van Maximiliaan noch van het nieuwe Gentse stadsbestuur. Na een langdurig proces was dit afgewezen³²⁰.

De andere prioren, Jan Meerhout en zijn opvolger Petrus

pytantie van wine » voor die dag . Prior Hendrik voegde hieraan toe dat deze bedeling geen plaats mocht hebben tegen de statuten van de orde in, die op abtinentiedagen wijn verboden.

³¹⁵ VOET-TOURNEUR, f.48^V: *Ibi intrans et exiens cellam ut verus et bonus cellista et simplex monachus se gessit primus et ultimus in divinis.* » .

³¹⁶ ID., f.62^V: *« Insuper in frequentando chorum et ecclesiam valde sollicitus fuit. Nam licet multo tempore ante finem vite sue infirmans et impotens fuerit tamen die noctuque pene ultra vires semper studuit interesse divinis... »* .

³¹⁷ ID., f.87: *« Tandem ipsa die predicta legit Matutanis de domina cu duobus monachis et satis perfuncto rie legentibus dominus regnavit dixit uni eorum 'tractius, tractius' et perfecte omnia legit. »*; ID., *«...fra ter Matthias fuit in officio prioratus...fuit vir pacis, tranquillus, humilis modestus, discretus et pro domo valde sollicitus nam tempore prioratus sui acquisivit eurtim... »* .

³¹⁸ ?

³¹⁹ A. HENNE-A. WAUTERS, *Histoire de Bruxelles* , I, p. 270.

³²⁰ VOET-TOURNEUR, f.61^{r-v}; BRUSSEL, *Kon. Bibl.* , hs 11616, f. geeft de uitspraak van de rechtszitting. Enkele gegevens over de familie Rym te Gent, A. ROERSCH, *L'humanisme belge* , II, 3.

p. 209.

Mertens schijnen niet in het publieke leven betrokken te zijn op zulke wijze. Nochtans vraagt men regelmatig een prior tot testamentuitvoerder. Om dit in te perken schreven de nieuwe kar-tuizerstatuten voor dat zulks voortaan verboden was zonder toelating van de Grande Chartreuse³²¹. In hoeverre de Scheutse prioren hieraan voldeden blijft onbekend. Daarentegen zijn bij-zondere gevallen geweten waarbij aan de prior in het testament een opdracht werd gegeven. Niklaas Blien, oud professor van prior Marcilius te Leuven, vroeg deze samen met de gardiaan van de tertiarissen te Hoegaarde, zorg te dragen voor het onderhoud van zijn natuurlijke zoon Niklaas tot zijn 25 jaar. Wat zowel door de Grande Chartreuse als de plaatselijke visitatoren goedgekeurd werd³²².

Eveneens bij testament werd de prior van Scheut betrokken in het instituut van de Boninfanten, dat te Anderlecht opgericht werd in 1483. Dit instituut bestond uit zes arme jongens, die aangeduid werden door de deken van het St.-Pieterskapittel het kapittel zelf en de kartuizerprior van Scheut: elk twee kandidaten³²³. Het toezicht over de instelling, steeds volgens het testament van deken Thsinnen,

p. 210.

werd gehouden door de kapitteldeken en de prior of prokurator van het klooster³²⁴. Dit zou circa 1560 heel wat moeilijkheden meebrengen daar de deken de kartuizerprior wilde negeren en slordig beheer had gevoerd³²⁵.

Eveneens op het einde van de XVde eeuw werd met een legaat voor de armen, dat Jan van Elzelaer in 1484 aan de kartuis had toevertrouwd, een dergelijke instelling opgericht door het kartuizerklooster zelf³²⁶. Het begon op dezelfde basis als de Boninfanten van Anderlecht, in een huis aldaar dat aan Scheut was geschonken door kapelaan Petrus Fabri³²⁷. In 1522 werd de school met een nieuw statuut gereorganiseerd te Scheut door Jan Meerhout³²⁸.

De opvolger van Jan Meerhout, Petrus Mertens [1550-1559] heeft geen andere noemenswaardige activiteit ontwikkeld dan een zekere toewijding op artistiek gebied. Hij schilderde nml. verschillende malen een zelfportret.

p. 211.

³²¹ *Stat. nov.* , II, c. III, n. 13: « *Priores testamentorum executiones in se non recipiant abque prioris cartusie licentia speciali...* » ;

³²² In 1494 werden prior Marcilius en procurator Jan de Bruyne als testamentuitvoerders aangeduid door kan. Hendrik van Nulant. ARA, *Kerk. arch.* , 11659: « gecoren, genoemt ende gheordineert als executeurs deerweerdighe wise ende voirsienige heren den Prior ende Procurator des Cloesters vanden Chartroyen voirs.... ». Ook Walter Hendriks, scholaster van St. Goedele, duidde dezelfden aan: ARA; *Kerk. arch.* , 11673. In 1508 zou Clara Molenpas dezelfde executeurs aanduiden als haar man Jan van Elzelaer, nl. Matthias Tsergoossens: ARA, *Kerk. arch.* , 11658 en 11678.

³²³ LAVALLEYE, *L'école du capitre d'Anderlecht* , in *Bull. Soc. arch. Brux.* , 1933, 83-88.

³²⁴ ARA, *Kerk. arch.* , 237: « ... *superintendentium vero ipse decanus cum dicto priore seu procuratore...* »

³²⁵ ARA, *Kerk. arch.* , 238.

³²⁶ De eerste financiële gegevens over het voeden en onderrichten van een 8-tal jongens komt voor in 1497 onder de *exposita de bonis Joanni Elzelaer* , ARA, *Kerk. arch.* , 11935. Het aantal vergroot steeds. Joanna, de nicht van Petrus Fabri verzorgde de jongens: VOET-TOURNEUR, f.76: « *Item anno 1504 fuit apud nos sepulta in nostro cimeterio Joanna quondam neptis domini Petri Fabri, que enutrivit multos in domo nostra nobis relicta per predictum dominum Fabri capellanum sancti Petri in Anderleco...* »

³²⁷ ARA, *Kerk. arch.* , *Chartarium* , 11583, 4 Oct. 1533.

³²⁸ DE WAL, II, 92.

Meer nog dan de prioren van het klooster ging het leven van de prokuratoren op in uitwendige werkzaamheden. Eén van de merkwaardigste voorbeelden is Jan de Bruyne, de eerste novice te Scheut. Hij vervulde zijn ambt in twee perioden, te samen 32 jaar. Slechts twee volle jaren bracht hij door in de kluis en de eenzaamheid³²⁹. In 1461 benoemd, werd hij vikaris in 1466 tot 1470, en dan een tweede maal prokurator tot 1498³³⁰. Hoewel hij meer geschikt was voor het praktische werk, bleef niettemin het verlangen naar eenzaamheid zeer levendig in hem. Vòòr zijn sterven getuigde hij dat hij nooit tot de orde zou toegetreden zijn, indien hij had geweten dat men hem onder de officialen had opgenomen³³¹. Zijn aktieve aard was gekend in de ordeprovincie en werd gewaardeerd³³². Daarenboven kon hij als voorbeeld gesteld worden van kloosterlijke soberheid: nimmer zou hij de reguliere vasten breken³³³.

Zijn beleid werd zorgvuldig bijgehouden: de neerslag

p. 212.

ervan ligt in een *Manuale procuratoris*³³⁴ en een grootboek dat tot 1485 loopt³³⁵. Maar ook de kroniek bewaarde de herinnering aan zijn onvermoeibaar werken.

Op de eerste plaats worden uitvoerig de afleidingswerken vermeld, die het water van de Pipezype naar het klooster voerden. Deze bron was in 1463 door hertog Filips aan de kartuizers overgemaakt³³⁶. De waterleiding mocht gelegd worden, zo zij geen nadeel berokkende aan de domeinen waar doorheen de kanalisering gelegd werd. Elke schade moest vergoed worden door het convent³³⁷. Sommige eigenaars, zoals Jan Buys van Asse hielden eraan hun grond te verwisselen « omdat de selve huysen by aventuren dicwille behoeven gevisiteert ofte hermaect te syne, daerby de voirs. aan hueren goede groot hinder en

³²⁹ VOET-TOURNEUR, f.33^V: « *Et paucis annis in cella et silentio transactis se. circa triennium... ordinatus est frater Joannes de Bruyne procurator.* ».

³³⁰ VOET-TOURNEUR, *passim* - zie Bijlage

³³¹ ID., f.34: « *Fatebatur ante mortem se numquam intrasse ordinem si sei visset se fuisse officarium...* ».

³³² LAMALLE, *Chronique...*, 122: Jan de Bruyne, fr. trad in te Herne na zijn studies te Anderlecht voleind te hebben, waarschijnlijk bij de Boninfanten van het kapittel, waar de prior of procurator van Scheut beschikkingsrecht hadden. Als Kartuizer « *patruum suum [qui non parum favoris in ordine fuerat adeptus] in huiuscemodi exercitiis imitabatur...* »; Een neef van hem die monnik was te Herne, had dezelfde aanleg, en Jan Ammonius, de kroniekschrijver, wijst op diens praktische verdiensten.

³³³ VOET-TOURNEUR, f.73^V: « *Unum referam de quo certus sum quod in tanto spatio annorum nec selek ordinis ieiunio fregit.* ».

³³⁴ ARA, *Kerk. arch.*, 11915.

³³⁵ *Ibid.*, 11933.

³³⁶ ARA, *Kerk. arch.*, 11590, f.XXII^V-XXIII: copie van de oorkonde « donné en nostre ville de lille le IIII jour de novembre lan de grace mil quatre cens soixante trois. »

³³⁷ *Ibid.*: « ilz puissent par buses faire mener du lieu dicelle muraille jusques en leur cloistre parmi les terres et heritages de ceulx de nos subgietz qu'il appartiendra et mestier sera, au plus grant pourffit et moindre dispense que faire se pourra pour en joyer et user en leurs affaires et necessitez... Pourvue toutefois quilz seront tenez de faire assoir et tenir lesdits buses en pelle profounduer et manière que elles nempeschent nosdis subgietz a labourer leurs dis terres et heritages et a cueillir les fruis diceulx et au cas que par ce ou par visites subgietz eussent aucun dommaige, que les dits prieurs et couvent seront tenue de les en payer et contenter. »